

Tiszteltetés jeléül

A szerző.

NYELVÉSZETI FÜZETEK.

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND.

27.

A MAGYAR NÉPETIMOLÓGIA

IRTA

NÁDAI PÁL

BUDAPEST, 1906.

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

— Ára egy korona. —

NYELVÉSZETI FÜZETEK.

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND.

27.

A MAGYAR NÉPETIMOLÓGIA

IRTA

NÁDAI PÁL

BUDAPEST, 1906.

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

STAZZEM A
ATGOLIMOTETZ

STAZZEM A

A NÉPETIMOLÓGIA FOGALMA.

A népetimológia a népnyelvnek azon sajátosságos jelensége, amely a nép tudatos vagy önkénytelen nyelvészkedő tevékenysége következtében áll elő. Tágabb értelemben ide számíthatjuk tehát mindazokat a naív szóalkotásokat, melyek az alapszó helytelen értelmezése útján keletkeznek. Szűkebb értelemben mégis azt a minden nyelvben szokásos szóvaltoztató tevékenységet jelöljük e névvel, mely a meg nem értett szónak értelmesebb alakját igyekszik adni. Magyar embernek a német eredetű szó jórészt érthetetlen, igyekszik tehát a hangzásbeli rokonság alapján valamely magyaros alakját keresni és ezáltal jelentését más értelelemhez kapcsolni. A magyar bakának a *Wachparade* szó merőben értelmetlen, de a szó hangzása a *vak*-ra emlékeztet, tehát csinál belőle: *vakparádé*-t. Mindegy, hogy ez a szó új alakjában födi-e a régi jelentést vagy nem, csak az a fontos, hogy így már jobban megszokja a füle s megőrzi az emlékezete. Lám a szakaszvezető meg a férgek közt még kevesebb a rokonság, a német szótól idegenkedő nyelvérzék mégis *partiféreg*-re magyarosítja a Partieführert, mert ez a névmagyarosítás szinte kínálkozik. De nemcsak a más nép szava idegen, a magyar szó is idegenné válhat idő folytán, azáltal, hogy a használatból kivész s jelentése csak egy-pár régi szóban marad meg, vagy mint a nyelvtudomány mondja: elszigetelődik. Csak aki régi nyelvünket ismeri, tudja ma már, hogy ez az ódon szó: *mál*, annyit tesz, mint mell. Ma már legfeljebb ha a költők nyelvében előfordul, ilyesféle összetételekben, mint *rókamál*, *rókamálas* bunda. Természetes tehát, hogy még a tanult ember sem érti már, a nép meg annál kevésbé tudja, hogy a *sármálú* eredetileg annyit jelentett, mint: *sárgamellű*. És mivel nem tudja, tehát e kedves kis madár nevét *sármállóra* kereszteli el, mintha a sárhoz és a szétmálláshoz volna valami köze. Másutt meg röviden csak *sármánynak* híják, mert ez a sokféle-mány végű szó miatt a mai fülnek szintén értelmesebb, mint az eredeti szó. Egy helységnévben: *Farkasmáj*-ban meg ugyan-csak ez a *mál* májjá változott. A népetimológia tehát az idegen szót meg a régi szót egyképen változtatja. Hol csak magyarosabb hangzásúvá teszi, hol más fogalomhoz is kapcsolja, de mindig valamely önkényes változtatást visz rajta véghez.

A tudományos nyelvészet szempontjából persze ez naív, délibábos nyelvészkedés. A nyelvtudós tehát megmosolyogja, de számol vele. Hatását, elterjedését aki ismeri, nem kicsinyelheti. Látni fogjuk, hogy a közönséges beszédben ezerszámra vannak a mi nyelvünkben is, mint minden népében, szavak, melyek ilyen népetimológiai képzésűek. És hogy még tudós írók sem tudnak egészen szabadulni a hatásától, a mi irodalmunk történetéből is igazolja egy csomó példa. Hogy pedig igazi melegágyában: a néplélekben milyen mélyen benne él, látni fogjuk azokból a félreértésekből, melyek e jelentéskapcsolások folytán, kivált a babonára hajló lélekben előállnak.

Mint a nyelvtevékenység egy szerfelett kiterjedt ága, már magában is méltó tehát a vizsgálatra s tárgyalásra. De figyelemreméltó mint a néplélek egy sajátos megnyilatkozása is. Mert minden példa egy-egy adat a nyelv-lélektan kutatójának kezében, mely belevilágít a néplélekbe, e fűrő-faragó és alkotó műhely belsejébe. És ahogy az ezer meg ezerféle fonott, szőtt, varrt, vésott és kalapált kis alkotás a néplélek fantáziájának színes világáról mesél az etnografusnak, szintúgy beszéli el nekünk ez az ezer meg ezer szóban rejlő példa, milyen élénk az a másnemű képzettársítás, az értelmi kapcsolás, mely e lélek belsejében nyelvi téren hozza létre alkotásait.

A NÉPETIMOLÓGIA HELYE A NYELVTUDOMÁNYBAN ÉS FAJAI.

A népetimológia alapján véve nem egyéb, mint analógias következtetés. »Az analógia a legnagyobb úr a nyelvben« és amint szerepe jut a szóalkotás minden egyéb terén, a népetimológiában is övé a főszerep. A szókombinálás, szóragozás és szóképzés voltaképpen analógián épül és a nyelvtudomány nyelvére fordítva a népetimológia meghatározását: az nem egyéb, mint kiejtésbeli hasonlóságra vagy azonosságra épített analógia. Úgy kell képzelünk, hogy amikor a katona hallja a *Waschapparate* szót, ez a hangsor őbenne egy hasonló hangsor érzetét ébreszti fel: a *vasét* és a *parádéét* s mivel ezek már nem csupán hangok egymásutánjai, hanem már valami jelentésük is van, e két szót őrzi meg az első szó helyett. A népetimológia tehát mindig öntudatlan analógia eredménye. Végig fogjuk kísérni egész fejlődését, legkezdetlegesebb fajaitól a legszélsőig és azt fogjuk látni, hogy mindenütt bizonyos külsőségeken alapuló belső kiegyenlítést céloz, tehát végeredményében mindig analógia.

A népetimológia mint nyelvtény kétféle összetevő erőből ered. Egyik a fiziológiai ok, a hangsor könnyebb kiejthetősége, bizonyos kényelmi törekvés, a másik: pszichikai ok, bizo-

nyos világosságra való törekvés. Mint lelki működés tehát különböző akusztikai és motorikus képzetek társulásának tekinthető.*

*

A népetimológia hatása jóval szélesebbkörű, mint amennyire az első pillanatra látszik. Mert már abban a törekvésben, mely a német, szláv és egyéb vendégszavainkat megmagyarosítja, bizonyos etimologizálásra való hajlam mutatkozik. Aki az olasz *passa-mano*-t *paszomány*-ra magyarosította, annak nyelvérzékében ott élt egy csomó *-mány* végű szavunk analóg érzete, viszont amikor a paszomány további fejlődéssel paszománt lett, akkor a *tulipánt*-féle szavak t-je volt rá befolyással. Ámbár az is lehet, hogy ebben a formájában egyenesen a német dialektusi Posament átültetése. Somogyban a német *Himbeert* *himpérnek* hívják, míg az Alföldön tiszta magyar szónak érzik az olasz *moscatello* szülő általánosan elterjedt *muskotály* nevét. Mindez azonban még nem tekinthető igazi népetimológiának. Mert ez nem az egész szó alakját érzi idegennek, csak a végét és azt pótolja csupán magyarosabb hangzású hangsorral.

Valamivel tökéletesebb már az a foka a népetimológiának, amelyen az egész szó hangalakját átgyúrja a beszélő. A *Ladung*-ból *lóding*, a katonai *wer da?*-felszólításból a még szilajabbul hangzó *berdó*-kiáltás leszen (Nyr. 24:62). A *börvei fű* Csapónál olyan magyarosan hangzik, mintha nem is a latin *pervinca* volna az első része; tiszavidéki dohányosok meg *pencelvári* dohányznak nevezik a *pennsylvániai* dohányt (Term. Közl. 11:322). A *csödör* szónak is egészen magyaros a hangzása és senki sem ismer rá benne a középfelnémet *Zelter*-re, amelynek olyanforma magyarosítása, mint a *Keller* szónak a *kötör* (Nyr. 24:237). Mikor a *capitulum* *káptalan*ná magyarosodott, ebben alighanem a világtalan, sótalan és egyéb fosztóképzős mellékneveket követte. Az efajta kezdetleges népetimológiára bőven találunk példát idegen eredetű városneveink magyarosításában, melyek közt például *Kelenföld*-ről senki sem hinné, hogy az egykor *Creynfeld* volt, vagy *Muzsaly*-ról, hogy *Mondscheinn*ek hívták (Nyr. 13:347). *Somorja* is tisztán hangzik, pedig a latin Sancta Mariából lett *Sammaria* (német: *Sommerein*) magyaros alakja. (Nyr. 9:107.)

Ezek a példák nem igazi népetimológiák, azért mert vala-

* Érdekes, de nem kielégítő magyarázat a népetimológiáról Müller Miksáé. (Felolv. a nyelvtudomány.-ról, 560. l.) Ő csupán hangbeli romlásnak tartja az egészet. Szerinte: »a hangbeli romlás következtében sok szó elvesztette átlátszóságát, sőt eredetileg mind alakban, mind jelentésben egészen különböző szavak néha egyazon alakot öltik. Már most, minthogy van az emberben valami vágy az etimológia után, kíváncsiság: kitalálni szép szerivel, vagy erőszakosan, hogy miért nevezték ezt meg azt így vagy amúgy, mindig újra megtörténik, hogy a szavakat még inkább elváltoztatják, hogy újra érezhetőek legyenek; vagy ha két szó, mely egykor különbözött egymástól, egyenlővé változott, valami magyarázatot keresnek és találnak is csakhamar, hogy a bajon segítsenek.«

mely értelemre való törekvésnek bennük seholsem bukkanunk a nyomaira. A szó csak hangok egymásutánja és nem valamely jelentésnek a fődözője. Jóval tökéletesebbek már azok a fajok, melyekben az értelemkeresés munkája is megindul. Itt a szó már nem pusztá hangsor a beszélő fülében, de azért mégis megváltoztatja, mivel idegenszerű a hangzása. És a megváltozott alakkal együtt természetesen más jelentést is nyer a szó. Itt azután kétféle eset állhat elő. Lehetséges, hogy a szó változott alakjában olyan jelentést nyer, amely az elsővel semmi összefüggésben sincs. És ez a gyakoribb eset, míg az csak ritkán, szinte véletlenül történik meg, hogy az új szó azonos, vagy rokonértelmű az előbbivel.

A colombo radixot *kolompfüre* magyarázta a népetimológia (Nyr. 8:534), a kanállapuból meg, mivel az összetétel második tagját nem értették meg, *kanállópo* lett. A szoknyaalját *pléh*-nek nevezik Kecskeméten, mert ez németül *Beleg*, a *spencer*-t meg *páncél*-nak Somogyban (Nyr. 6:376) — noha egyiknek is másiknak is vajmi kevés a köze a pléhhez meg a páncélhoz. Aki tehát ezeket így megváltoztatja, azzal, ami a jelentésbe vág, semmit sem törődik. Neki csak magyaros hangzású szó kell és ezt meg is kapja. A tifusznak magyar nevét, a *hagymáz*-t érezték idegennek Ujvidéken és abban a hitben, hogy ennek a hagymához van valami köze, *hagymás* betegségnek nevezték. (Nyr. 25:185.) Az *áldomás* szó nem elég világos, de már értelmet keres ebben: Tévé háláadó népe nagy *áldom-adást* (Vitk. 1:157). A *sulyom*-nak minden teketória nélkül leharapták a végét Dunántúl és így egyszerűen *suly* lett belőle (Nyr. 5:228).

Itt azonban már átmenetet látunk a népetimológiák leg-tökéletesebb fajaihoz, azokhoz, amelyekben már az értelem keresésének világos példáit látjuk. Mert e legfelső fokon azt tapasztaljuk, hogy a szó változott alakjában is hű akar maradni eredeti jelentéséhez, vagy legalább oly irányú változtatásra törekszik, hogy az eredeti értelem egészen ki ne vesszen. A *rákfene* épen alaptulajdonsága folytán vált némely vidéken *rágófenévé* (Nyr. 12:60) és valószínűleg értelmesebb nyelvész volt az, aki a német *Schenktisch*-t magyarosította *söntésre*. Az *áltányt* (német: Altan, olasz: altano) olykor *állványnak* is nevezik, a *kirurgust* meg némely vidéken *kirorvosnak* (Simonyi: Magy. Ny. 340—350. l.) A *kikerics* neve is ragaszkodik a fogalmához, ott ahol *kivirics*-nek nevezik. (Cz. F.)

Bennünket nemcsak az esetek túlnyomó száma miatt, hanem azért is, mert érdekes jelentésváltozásra vezet, leginkább a harmadik fok érdekel, az, amelyen a népetimológiás szó csak magyaros alakú, de más értelmű, mint az, amelynek helyébe lépett. És itt is főleg azok a szavak érdekelnek, amelyek szinte kapkodnak a jelentés után. A népetimológia lényegének megértésére legjellegzetesebb példáink az olyanok, amelyek átmeneti alakok a két utolsó fok közt. Igen érdekes például a mér föld szó, melynek

régi alakja, a *mílyföld*, még épenséggel nem, a *mélyföld* pedig csak kevéssé elégítette ki az értelemkutató nyelvészeket (Nyr. 15:80). Tehát *mértföld*-dé alakították át, s ez már a szónak egészen más etymonját adja. Ebben az alakban használja Dugonics is: Az ördög mérte azt a mértföldet, akkor is kötele elszakadt. (Pb. 2:45.) A *Schildwache* általános katonai elnevezése: a *silbak* is értelmetlennek látszhatott azon hadfi előtt, aki *sírbaknak* emlegette bizonyos eszmétársulás miatt (Nyr. 17:108). A török eredetű *karakatna* (= fekete madár) hivatalosan is *kárókatónának* soroztatott be a Herman Ottó hadseregébe (Nyr. 27:60). Sőt már Grossingernél is (1795.) azt találjuk róla *sub rosa*, hogy: »Corrupte *Károl*-katona« és ez alatt a korrupció alatt nyilván az akkori népetimológia furcsaságát kell értenünk. Ma kétféle egyéb alakjáról is tudunk, mint kevésbé értelmes jelentésű *kárókatónáról* (Nyr. 27:60) és sok mindent megmagyarázó *karókatónáról*. Egy másik madár nevét is az a sors érte, hogy az önkényes névváltoztatások egész skáláját végigjárta. Egy szegény gémfajtáról van szó, amelyet hangutánzó néven általában *bakcsoló*- és *bakcsó*-madárnak neveznek, de egyes vidékeken ebből nyilvánvaló népetimológiával *bak-csóka* és *vak-csóka* lett (Nyr. 12:60), sőt más vidékeken ez a túlzás a *vakvarjú* nevet is felidézte. Íme érdekes példa arra, hogy miképpen vezet a népetimológia bizonyos esetekben jelentésváltozásra is. Mert az bizonyos, hogy ezekben a példákban a hibás etimológia által nemcsak a szó képe, hanem értelmezése, értelme, közvetve tehát jelentése is megváltozott.

Ezek a példák is tanúságot tesznek róla, hogy míg egyik-másik népetimológiáról el sem lehet döntení, voltaképpen melyikébe tartozik az imént felsorolt eseteknek, addig mások az esetek két-három típusát is fölveszik. A német *Ármelleibel* először *ármalajbi*, tehát jelentéstelen népetimológia volt és csak utóbb lett *árvalajbivá*, másutt *örömlajbivá*. (Nyr. 24:350.) A *petroleum* előfordul mint *petrolaj* (Nyr. 8:373) meg *petreolaj* (Nyr. 4:182), de itt csak a fele magyaros. Már az egész szó magyarrá lett ebben az alakban: *Szent Péter-olaja* (Nyr. 6:323). A *szocialista* szónak vagy nyolcféle népetimológiás változatát is ismerjük egy időből, de különböző helyekről. Ezek közül *cocilista* a legelterjedtebb, de van, ahol *cocistának* hívják (Tápió-Szt. Márton), másutt *cokilista* (Félegyháza) meg *copidlista* (Kömlő, Heves m.), *cucilista* (Alföld), *csucsilista* (Baranya). Mindezekben csak magyar hangzású, de nem magyar értelmű a szó. Hanem a *cokilusta* (Félegyháza) és *csucsimiska* (budapesti diáknyelv) elferdítéseiben már igazi népetimológiákkal van dolgunk (Nyr. 27:580). Hogy kapkod, önkényeskedik és erőlködik benne az értelmet hajszóló néplélek! Az alakok változatossága dolgában talán csak a szlovén *nešplja* hagyja el, amely míg *naspolya* volt, nem volt elég magyaros, tehát hangátvetéssel *lasponya* lett, de ebben a köntösben meg nem volt elég értelmes, tehát akik az értelmet föléje helyezték a formának, visszatértek az eredeti alakhoz és addig csavarták,

amíg a *nyespuha* változat valami értelmi látszatot keltett. A debreceni fűvészkönyvben pedig egy merész lépéssel már *nászpolyává* lett, mintha a nászhoz volna valami köze szegénynek. (Nyr. 11:360).

Látnivaló ebből, hogy e négyféle fokozat nem különíthető el oly ridegen egymástól, mint ahogy a mi felsorolásunkban látszólag elkülönül. Egyik fokozat átolvad a másikba és bizony sok szóval úgy vagyunk, hogy hamarosan nem is tudjuk, melyik osztályba soroljuk. S ez természetes is. Hiszen az egész jelenség felett, mint egy egységesen összefoglaló kapocs, úgy él parancsoló erőként a nyelvérzékünkben öntudatlanul dolgozó analógia érzete. A népetimológia területe tehát körülbelül az egész terület, melyet az analógia átölel. Kezdetleges fokain azonos a szókombinálással, mert csak idegen szót kombinál magyaros végzettel, míg szélső fokain egész a jelentésváltozás területébe nyúlik.

A MEGOKOLÓ NÉPETIMOLÓGIA.

A népetimológia, mint láttuk, nem távolodik el mindig jelentésben az eredeti értelemről. Gyakran oly szerencsésen magyarosítja meg a nyelvérzék az idegen szót, hogy ez változott alakjában is ragaszkodik az eredeti jelentéshez, vagy ha új jelentést vesz is fel, ebben nincs ellentmondás a fogalom eredeti mivoltához. Például: mikor a katonanyelv az *Erzherzogot ércherceg*-nek, a *Liechtensteint* meg *Lik Istvánnak* nevezi, ebben vajmi kevés az értelem. Szintúgy az *írmag* sem lett értelmesebb avval, hogy némely helyt *hírmag* lett belőle (Nyr. 12:349). De már, hogy az *Alarm*-ot *alármá*-nak mondják (Nyr. 24:58), a német *Kümmel* középfeln. *kümmîn* alakjából meg *kömény*- és *kemény*-mag lett (Nyr. 24:299), az ilyenfajta népetimológiákat tudatos, sőt megokoló népetimológiáknak kell tartanunk, mert oly szempont érvényesül e névváltoztatásban, hogy nem tévesztik szem elől magát a fogalmat. Bár ez a szempont csak kevés példában érvényesül — és így a legtökéletesebb fajú népetimológiák száma elenyésző csekély az alsóbb fajúakhoz képest — mégsem véletlen műve, hanem amint a példák sokfélesége mutatja, határozottan tudatos.

Nézzük egypár példán, miket tart szemmel a népetimológia ezen a fokon.

Gyakran tapasztaljuk, hogy a legszembeesőbb tulajdonság, a mozgás vagy általában a helyzet az, ami e névváltoztatásban közrejátszik. Az *angolnának* ingó-lengő mozgása lehetett az oka, amely miatt *ingolnának* keresztelték el (Nyr. 12:60). Hogy ez a szempont mennyire egységes és mennyire általános, arról legjobban tanuskodik a *ringlot*-szilva példája, mely ahány változatban csak él: mint *rengő*-szilva (Nyr. 12:330), mint *lig*-lóg szilva (Nyr. 12:197) és mint *ringó*lotta (Alföld) egyazon gon-

dolatot juttatja kifejezésre. Szintén ilyen megokolása lehet a *fügemadár* népetimológiás *függő*-madár elnevezésének. Herman Ottó ugyan az ellenkezőt vitatja (Nyr. 27:540), ő ugyanis azt hiszi, hogy *függőmadár* volt az eredeti név és mivel latin neve *ficedula* (*ficus* = füge), tudákos ornithologusok — Földi, Miskolczy — adták neki utóbb ezt a fügeevést kifejező nevet. De ez a magyarázat nagyon is természetellenesnek tűnik fel. — Az állatvilágban olykor a hangutánzás az, ami az etimologikus változtatás alapjául szolgál. Láttuk már az e tekintetben is jellemző *bakcsoló*-madár példáját. A dobos-gémet Dunántúl sok helyt *bölbölkének* is nevezik s erre úgy látszik *bömbölése* folytán szolgált rá (Nyr. 12:60., vö. 25:466).

Amilyen kifejező az állatnak a hangja, ép annyira szembezőkö tulajdonsága a növénynek meg az alakja, felülete. S az etimológiákban olyannyira gazdag növényvilágban csakugyan egész csomó ilyen alakot jelentő nevet találunk. A szláv *slak*, *svlak* a magyarnak *iszalag* is *juhszalag* is (Nyr. 11:197) és ki tagadná, hogy e felfutó növénynek csakugyan ez a szalagszerűsége a legszembezőköbb tulajdonsága. A szláv *slad* = kicsirázott árpa: a magyarban: *szalad*. (P. Thewrewk: Hely. Magy. 25. l.). A rózsához való hasonlóság miatt lett a *tuberosából* *tubarózsza*, a *basilicum*-ból meg *bazzal-rózsza*, sőt még egy második népetimológia útján *basa rózsája* is (Nyr. 11:197). Az is kétségtelen, hogy a *babér*-levelet (Lorbeer) felületének tulajdonsága tette alkalmassá a *lülbör* (Vadr. 167) népetimológiára.

Olykor a magyarosított név éppen azt mutatja, mi az anyaga vagy miül szolgál a tárgy, melyre a név vonatkozik. Ezt látjuk a *strájfává* lett *Streife* (szláv: *štrajfa*) példájában és két másik *fán*, a *hárfán*, melynek *Harfe* a német eredetije meg az *ásfán* (= motolla, olasz: *aspo*, német: *Haspel* Nyr. 4:171).

Érdekesek végül azok az esetek is, melyekben a hovatarozandóságra vonatkozó tévedések rejlenek. Itt a szóalak hibás értelmezésével a fogalom hibás értelmezése is velejár, tehát egyik hiba szüli a másikat. A *varangyos* békát állítólag *varangyikos*-nak is nevezik, nyilvánvaló, hogy e név óriási tévedés folytán keletkezett. A *filloxéra* neve is (Tsz.) könnyen csábíthatta a kárvallott parasztembert arra, hogy *círok-féregnek* nevezze, annál is inkább, mert a szőlőnek egy másik nagy ellensége is féreg, t. i. a pataféreg. A *karifiolt* is nevezik *kerti-foltnak* (Nyr. 12:203), pedig kertben nem igen termesztik. Török eredetű a *kénese* neve (kömös szu), mely tulajdonkép ezüst vizet jelent (Nyr. 11:337). Természetes, hogy a tanulatlan ember a kénnel hozza rokonságba. De a népetimológia, amely tudvalevőleg féktelen, még tovább is megy és elnevezi eleven *kénese*-nek (Sopron m.) és *kényesítő*-nek is (Baja, Rimaszombat, Nyr. 33:529). Lehet, hogy ebben az utóbbi elnevezésben már valami használati utasítás is lappang.

A NÉPETIMOLÓGIA SZÜLŐOKAI.

Általánosságban már tudjuk, hogy a népetimológiát mi szokta megteremteni. Rendesen valami értelmetlenségben van az eredete: a beszélő az idegen, vagy elavult szót nem érti s ezért alkalmaz helyette egy vele rokonhangzású, de más értelmű szót. Ennyi magyarázattal azonban a népetimológikus jelenségek vizsgálatában nem érjük be. Mert itt önkénytelenül fölmerül az a kérdés: miért hogy csak egyik-másik idegen szót magyarosítják meg és csak egypár elavult szó magyarázata von maga után népetimológiát. Nézzük tehát kissé részletesebben a példák tanulmányán: mi mindenféle oka szokott az ilyen képzésnek lenni.

Az esetek túlnyomó többségében persze a szó idegen eredete az etimológia szülőanyja. De van egy csomó példánk, amelyben ez az idegen eredet csak arra jó, hogy a szó alakját célszerűen meg lehessen változtatni. És — akármennyire ellentmondásnak látszik is — gyakran a jól felfogott üzleti érdek az, ami a nép egyszerű gyermekét nyelvészeti tevékenységre indítja. Mikor a *ratok-szölből rakszölbő* lesz (Nyr. 12:204), az *erloui* almából meg *elállí* alma (Nyr. 13:347), ebben az önkényes változtatásban van valami, ami jó ajánlólevél is egyúttal a portékának. Egy másik szöľőfaj: a *szilváni*, ugyancsak egy kis hamisság árán *szilványi*-vá nő a népetimológia jóakaratóból. Hogy a *bergamotte*-körte *pergament* gyanánt ment át a köztudatba (Nyr. 12:209), az sem egészen ártatlan dolog. Az üzletember naív nyelvérzéke különben gyakran szülőanyja egy-egy mulatságos népetimológiának. Szöľőérés idején gyakran látunk a pesti kereskedő kirakatában ízes *sasza* szöľőt (francia: chasselas) azzal a furcsa ajánlással, hogy ez »friss *csaszlaui* szöľő«. mintha nem is Szegeden, hanem a csehországi Csaszauban termett volna. Igazi budapesti népetimológia! Egy francia szónak magyar nyelven cseh etimológiáját adja. Jó vastag tévedés volt abban a magyarázatban is, amely a *Masánszky*-alma nevét egy felvidéki földbirtokos nevéhez fűzte (Nyr. 28:89), holott ez a név *Meissen* vidékére vonatkozik és mi hozzánk valószínűleg a cseh *mišenszky* vagy a bajor-osztrák *maschanska* alakokból származott át (Horger, Nyr. 28:89).

Az elhomályosulás is nagyon jól érthető indító oka szokott lenni a népetimológiás tevékenységnek. Ezt főleg helységneveink közt tapasztaljuk. Az *elve* szó, amely eredetileg annyit jelentett, mint: *valamin túl fekvő*, van meg a *Havasalföld* szóban, melyet még Farkas András is (1538) mint Havaselvét emlegetett. *Erdély*-ben (= Erdőelve) és Hunfalvy szerint a *székely* (= Székelve) szóban is ez az összetétel van meg (Nyr. 14:102). Egypár helyneveinkben meg a *-szó* szerepel az összetétel utótagjául és okoz értelmetlenséget. S ki hinné, hogy a *Szárvasszó* meg a *Hosszúszó* helynevekben ugyanaz foglaltatik mint a *Kajászó*-ban, tudniillik: a völgyet jelentő régies *aszó* (Nyr. 14:102). Hogy ennek az *aszó* szónak az elhomályosulása milyen régen történt, az mutatja,

hogy a Keveaszó: Kajászó változat már a 14-ik században keletkezett (Nyr. 33:5).^{*} A *séd* szó is, mely folyót, vagy patakot jelentett régen, elhomályosult időfolytán és így, mivel a *Hidegséd* összetételben nem érezték többé jelentését, *Hidegséggé* keresztelte e helynevet a nép.

De gyakran találkozunk az elhomályosulás egyéb neveivel is. Így például érdekes és számos példáját találjuk annak is, hogy a szó jelentésének elszigetelődése vagy idegensége ugyanazon szó szinonimjával való egybekapcsolását eredményezi. Fonyódon a halászt *hal-fisér*-nek nevezik, mivel nem érzik, hogy ebben ugyanazt a fogalmat ismétlik meg. A *buffó-béka* meg a *zomok-kígyó* is ilyen szinoním névkapcsolatok, épúgy, mint a gyakran emlegetett *riha-hal*, és érdekes, hogy e két utóbbi szónak még egy hibás etimológiát kellett végigszenvednie: a *zömök-kígyó* és *liba-hal* alakjában (Nyr. 12:64). A *jászkeszeg* (11:222) és a *menyhal* (11:319) szintén ilyen szláv-magyar ismétlések, pedig úgy hangzik, mintha az előbbit a jász-sághoz, az utóbbit a mennyországhoz fűzné a népetimológia merész appercepcióval. *Markos-bélyeg* sokszor használt magyar szó és nem könnyű kitalálni, hogy a német *Marke* van belefoglalva. A szláv *koleno* (= térd) lappanghat ebben a jó magyar hangzású szóban: *térd-kalács*.

Hogy a népetimológia — tökéletesebb fajaiban — mindig az értelemkeresés célzatából indul ki, már eddig is elég példáját láttuk. Toldjuk meg még két jellemző esettel: a *szöcskével*, melyet *szökcének* is magyaráznak meg az *ímpók*-kal, mely mint *himpók* látszott értelmesebbnek (Nyr. 12:64). Hogy e magyarázattal olykor egészen erőszakos, az eredetinek szinte ellentmondó értelmet sütnek ki, azt is láttuk a bakcsó-madár példáján, mely noha tulajdonképen gém-fajta, egész a varjúk családjáig eltávolodott a népetimológia következtében.

Ebben az értelmet hajszólok munkájában azonban a népetimológia nem igen biztos. Ingadozik s hol a régi jelentéshez ragaszkodik jobban, hol azzal hagyja cserben az új alakot, hogy egy még újabbat keres és benne még kielégítőbb magyarázatot talál. *Hadház* hol *Hadház* és ekkor a régi *hadakozás* emlékét őrzi, hol meg *Hatház* és ekkor gúnyos értelemben így magyarázzák: »Hat ház nem falu« (Nyr. 14:102).^{**} Az ilyen etimológikus ingadozás megvolt már évszázadokkal ezelőtt is. Bizonyossága ennek: *Szíhalom* neve, amelyet már Anonymus is, hibás etimológiával a *szín*-től származtat, holott a *szén* (= hamv) értelme van benne (Nyr. 5:391).

^{*} Barna Ferdinánd azt hiszi, hogy ez az *aszó* azért tűnt el, mert az *aszú* (= rideg, száraz) szóval tévesztették össze és így mintegy esztétikai okok segítettek elhomályosulását. (Nyelvész. hajl. a magy. népnél.)

^{**} Kétségtelen, hogy a *Hatház* a régibb alak. A számnév gyakran szerepel helyneveink előtagjában: Héthárs, Háromdomb, Kéthely, Kétegyháza stb.

AZ ANALÓGIA A NÉPETIMOLÓGIÁBAN.

A népetimológia, akármelyik fajtát tekintsük is, alapjában véve nem egyéb, mint analógiás nyelvtvékenység. Ez bizonyos és ezt a példák akármelyikén is kimutathatjuk. De az analógiának nemcsak ennyiben jut tere a népetimológia birodalmában. Sokszor a már meglevő népetimológiát is hatalmába keríti s újabb változtatást visz rajta véghez. Az analógia szinte keresztül-kasul hálózza a népetimológia anyagát. Lássuk tehát mindazokat a vonatkozásokat egy-két példában, amelyekben az analógia a népetimológiával összefügg.

Az egészen közönséges eset, hogy a már meglevő népetimológiás szó például szolgál valamely más szó keletkezéséhez. A *megjuhászodik* szót, amely a régi *megjuház* = magábaszáll, elferdítése, ma úgy érezzük, mintha *juhász* volna az alapszava. De épen eredetének félremagyarázása vagy félreértése folytán volt csak lehetséges, hogy Székelyföldön ilyen szinonímot vonjon maga után: *megkanászodik* (Nyr. 12:104). A *farcsík* szó népetimológiás elemzése maga után vont a *bokacsík*: bokacsont szót (Nyr. 8:522).

Egypár helynevünk *-d* végzete is alkalmasint népetimologia útján előállott alakok általánosítása. Melyik volt az eredeti s melyek az analógiás alakulások, ma már bajos eldönteni. Csak az a bizonyos, hogy a *Hasengarten*-ből: *Házsongárd*, *Tiergarten*-ből: *Telgárd* lett, de már a *Hofgarten*-ből: *Hobgárt*, míg a *-d* végzet ereje győzött a *Wepersdorf*-ből lett *Veperd* és a *Kitzladen*-ből származott *Kicled* szavakban. A *-da* helynévképzővel meg épen megfordítva állunk.

Egynéhány példánkban szinte látjuk, miképen viaskodnak a páros alakok épen az analógia befolyása miatt. (Ne tévesszük ezt össze az olyan páros alakokkal, amelyekben a viaskodást az idézi fel, hogy több értelem után törekszik a szó.) A *fok-* és *foghagyma*, a *póré-* és *pár-hagyma*, a *Marci-fánk* és *marca-fánk* (TSz.) példái élénk bizonyságok erre.

Némelyik szó szinte szabadulni sem bír az analogia hatalmától, úgy ránehezedik. Így jár például a szegény *sparherd* szó. Már amikor a népetimológia *spórhelyet* csinált belőle, már erre is az analógia csábította a nyelvérzékét. De a *spórhelynél* mégsem állt meg az analógia erőszakoskodása. Előbb még *porhelyél* is kellett válnia (Eszék, Nyr. 8:328), hogy igazán hasonlítson a tűzhelyhez, mely mind a két alak keresztelőjének tanuja volt.

Az analógia szereplése azonban nem mindig ilyen őszinte. Olykor már csak az eredményét látjuk és csak a szó alakjába vagy épen történetébe tekintő mélyebb pillantás látja meg, hogy itt valamely hibás értelmezés, nyilvánvaló etimológiai tévedés eredményével állunk szemközt. Az *utcat* úgy írjuk és úgy érezzük, mintha az út alapszó valamely származéka lenne, pedig a szláv *ulica* vendégszereplésével van dolgunk. A *tálca* szóban is a *tálat*

érezzük és az alaki hasonlóság, mint analógia ébreszti a fogalom-beli rokonságot, pedig ennek a szónak eredetije az olasz *tazza*. (Sándor István írja először tálcának. Előfordul így is: tálka, tálcsa Nyr. 33:67). A *dúskál* igének sincs semmi köze a *dús* melléknévhez. Eredete a *duska-ital* régi szokásával függ össze. Tehát: *duskál*-nak kellene helyesebben ejteni (Simonyi: MNy. 365. l.). A *borissza*, *bornemissza* szókkal máig sem vagyunk ugyan egészen tisztában, de alkalmasint Szarvas Gábornak van igaza, mikor azt hiszi, hogy ezeknek semmi közük az *iszik* igéhez, hanem a *boriszák* (= borzsák) szóból vannak alkotva (Nyr. 33:171).

A *keresztény* szó írásával s értelmezésével egyaránt azt vitatja, mintha a *kereszt* szóból származna. Pedig ez a latin *christianus*-nak (valószínűleg szláv közvetítéssel) nyert magyaros alakja s ezért tkp. a protestánsoknak van igazuk, akik *kereszttyén*-nek írják, hangtani és történeti szempontból egyaránt helyesen.

Ezek a példák — valamint egy csomó később tárgyalandó példa is — nemcsak azért érdekesek, mert a lappangó, titkon, vagy öntudatlanul megejtő analógia hatását mutatják, hanem azért is, mert arról beszélnek, mennyire átmegy és belerögződik a nyelvbe egész csomó hibás származtatásnak, — egybeült megrott bűnnek — a képe.

A SZÓ ALAKULÁSA.

A népetimológia a szót rugalmas és hajlékony anyagnak tekinti, amellyel tetszése szerint bánhat el. Hol a szó végét változtatja meg, hol az elejét, hol meg derékban töri ketté és egy szóból két újat farag. S hogy a szó megmagyarosodjék, gyakran nincs is szükség egyébre, mint egy új hangzó beillesztésére, vagy egy réGINEK megváltoztatására. A német *Bausz* névből milyen könnyen lett *Bajusz* (Nyr. 3:48), a kedvelt *Kohn* névvel sem sok méltatlanság történt, mikor *Kan*-ná vagy *Kónyi*-vá magyarosodott a nép száján (Nyr. 3:308). *Strassoldo* labanc generálist már a táborban *Strázsáló*-nak nevezték, hiszen valósággal kínálkozott erre a neve (Thaly: Adal. 1:99). — Néha azonban még ennyi sem kell. Epen csak egy kis magyaros akcentus kellett hozzá, hogy a francia *mariage*-játékból *máriás* legyen (Nyr. 24:347). Már jóval többet kellett változtatni a *capitulum* szón, hogy a magyarban *káptalan*-ná legyen.*

Egy szóból kettőt csinálni, ez is nagyon kedvelt szokása a népetimológiának. Az idegen eredetű család- és helynevek

* Ide lehetne továbbá azokat a szókombinációkat számítani, melyekben egy idegen és egy magyar szó alakvegyülése hoz létre új szót. Nagyon sok ilyen zavunk van, kivált abból a korból, melyben a táblabíróvilág egészen magyarosan kezelte a latin szókat. A *dokumány* is így jött létre a dokumentum + okmány összekeveredéséből.

közt alig van olyan három vagy több tagból álló szó, melyből a népetimológia két külön magyar nevet ki ne bírt volna magyarázni. És kivált a családnevekre veti rá magát nagy szeretettel a tréfálkozó, szójátékcsináló népetimológia. *Liechtenstein* herceget a polgári *Lik István*ok osztályába süllyeszti a kaszárnya humora és így természetes, hogy *Reichenstein*-nek meg *Rák István*-ná kell lennie (Ph. K. 1883:436). A *Karpelesz* név is jobban hangzik úgy, ha *Karperec*-nek mondják magyarosan, szintúgy, mint ahogy a *Feldmesser* is szebben cseng, *Félmesszely*-nek ejtve (Nyr. 25:477). — A *Garibaldi* név kemény dió volt a nép szájában mindig, de azért mégis összeropogtatták, hol *Gara Randinak* hol *Galabárdinak*, hol meg épen — elég illetlenül — *Gané Bandinak* (Debrecenben) (Ph. Közl. 1883:436 l.). — A *Matlavszkovszky* név még arra is hosszú volt, hogy két szóba törjék, tehát három magyar szó lett az egy szlávból és pedig a vezetéknevének biztatóan hangzó *Malaczkuski* (Nyr. 11:339).

Komolyabb figyelmet érdemel már az, hogy a német *mann* szó különbözőképen magyarosodik, ha köznévként és tulajdonnévként a végén áll. A *Tippmann*-ban: *Tikmony*-nyá, a *Bachmann*-ban: *Bakmony*-nyá lesz (Nyr. 6:239), míg a *Huttmann*-ban: *hottymány* és *hukmány*, a *Hauptmann*-ban: *hajtmány*, a *Fuhrmann*-ban meg épen *furmányos*-sá lesz a végzet (Nyr. 24:51). S épen ez mutatja, hogy különböző szók analógia-érzete hozza létre a népetimológiát. Emitt: valamely *-mány*- *-mény* végű szó, amott a *mony* szóra való gondolás. Az *id* (=szent) szó is (R. ny.) különböző analógiák befolyása alatt változott el időfolytán az *idház*, *idkő* és *idnap* összetételekben. Az elsőből *egyház* lett (*szentidház*: *szentegyház*); a másodikból előbb: *Egykő*, majd *Hegykő* lett, talán külső viszonyok befolyása alatt stb.

Az összetett szónak hol csak az egyik fele, hol mind a kettő alkalmas arra, hogy a beszélő népetimológiai változtatást tegyen rajta. Az *armer Reisender*-t gúnyosan *almarázónak* értelmezik (Nyr. 12:330, MNy. 1:373), Erdélyben a mai *Baromlak* a német *Wurmloch*-ból változott át ilyenné (Nyr. 28:35), ezekben tehát az összetételnek mind a két tagja megmagyarosodott. De viszont mikor a *fotografus*-ból *potyográfus* lesz, a *Partieführer*-ből meg *partiféreg* (Nyr. 12:104), akkor az összetételnek csak egyik tagja változik meg, és pedig: az elsőben az előtag, a másodikban az utótag.

Az is megtörténik, ha már másképen nem szabadulhat a szó idegen formájától, hogy egy kis hangátvetéssel tisztázza az alakját. A *tetszhalott*-ból így lesz *cethalott*, a *pecsérke* (szl. *pečarka*) gombából pedig *csiperke* (Nyr. 7:351). A szó alakja elég hajlékony és így átváltoztatva valami értelem mégis csak támad benne.

Mindez a változás pedig, ha semmi egyebet sem nézünk benne, csak a szó hangalakját, legtöbbször nem egyéb kopásnál: vagy a szó vége kopik el, vagy az eleje, vagy a közepén kopik ketté. A szó eleje és vége már most vagy valami mássá

kopik el, vagy egészen lekopik. A *dedó* (Szeged, Nyr. 7:381) a *kisdédóvóból* úgy lesz, hogy e szónak az elejéről is, végéről is lemállik valami. Bihar megyében van egy község, ma úgy hívják: *Szt-Elek*. A 16-ik században még *Eszenytelek* volt kétségtelenül, a honfoglalás idején pedig *Jeszentelek* (tót: *jesen* = kőrisha). (Nyr. 28:35) Mi egyéb e helynév története, mint folytonos kopás, rövidülés, ami csaknem valamennyi népetimológias példánkknak jellemző tulajdonsága.

A NÉPETIMOLÓGIA A NÉPNYELVBEN.

A népetimológia, mint már a neve is mutatja, kiváltképen népnyelvi sajátosság. Tudjuk ugyan, hogy mint délibábos nyelvész-kedés tudákos írónál is előfordul, mint a humor egyik eszközét a népies elbeszélő irodalomban is gyakran felhasználják, igazi melegágya azonban mégis csak a népnyelv. Am nem kell azt hinni, hogy a népetimológia itt mindig tiszta, jellegzetes mivoltában, csupán olyan példákban, fordul elő, aminőket eddig láttunk. Mert egész csomó olyan költői alakja van a népnyelvnek, mely — ha mélyebben beletekintünk — népetimológiát rejt magában. Szójátékok, gúnyos jelentésváltozások, helynévmagyarázatok, tréfás ferdítések, találós kérdések stb. stb. anyagát adja a népetimológia és szinte egyetlen hasonló belsőnyelvi jelenségnak sincs akkora szerepe a népnyelvben, mint a népetimológiának. Példáinak tömegét bajos volna elsorolni — hisz ki tudná a tenger vizét gyűszűvel kimeríteni? De mégis föl vesszük mindegyik fajtának egypár jellemző példáját gyűjtésünkbe, hogy végigtekintessünk azon a gazdag alakváltozaton, amellyé a népnyelv a maga etimológizáló készségének anyagát kiformalja.

1. Szójátékok.

Aki a népnyelvi gyűjtések anyagát forgatja, szinte meglepődve tapasztalja, milyen nagy a mi népünk szójáték-csináló kedve. Ez az élclapokból nagyon is ismert szellemesség, mely kivált napjainkban már valóságos szellemi járvány gyanánt terjed és üldöz bennünket »a palotáktól a kunyhóig«, úgy látszik, hogy a kunyhók világában még sokkal otthonosabb, mint a palotákban. A népnyelvben valóban évszázadok óta, mint a mulattatás, a mesélő szó attikai sója, úgy szerepel a szójáték. És nincs igaza Jókainak, mikor azt mondja, hogy a magyar nép nem szójátékos, mert nem szeret a szavával játszani. De bizony játszik az, talán nem olyan módon, mint az urak, de ő is érzi, hogy nemcsak a szellem hajlik a szóra, hanem a szó is a szellemre.

Van egynéhány olyan szójátékunk, melynek az ódonysága mutatja, hogy ősi eredetű s van nem egy olyan is, amely már félezer esztendővel ezelőtt írt könyvben megvan. Ime az a kis

vers, amely a káposztáról maradt fenn, már a nyelvével elárulja, hogy nagyon régi eredetű lehet:

Az a jó étel az áldott *káposzta*

Melyet országunkba *Káp* nevű úr hozta. (Nyr. 12:60).

Szirmay szerint meg »a kapucinusok, a *kápasbarátok* honosították meg nálunk és innen eredt a neve«. Pedig igazi eredete a szláv *kapusta* szóban keresendő. Lehetséges, hogy valamikor e szók ilyen etymonjában hittek, bennük a szó magyarázatát lelték.

Ma már azt is tudjuk, hogy népetimológia a *huszár* névre vonatkozó azon felfogás, amely szerint

A huszár név onnan ragadt a huszárra

Mert egy halálának mindig húsz az ára.

Sárossy Gyula.

Szintúgy az is, amely a huszár nevét abból magyarázza, hogy húsz jobbágy után kellett egy lovaskatonát kiállítani (Majláth János történetíró). Lehet hogy ezek nem is népi eredetű magyarázatok, de mindenesetre szójátékszamba mennek. Mert már Verancsics is tudta — még Majláth János előtt — hogy ez a szó szláv eredetű (a szerb *husar*, *hursar*, *gursar*-ból való).

De míg ezek a szójátékok úgylátszik tudákos anyaktól születtek s úgy szálltak alább a néphez, addig viszont van olyan szójáték is, amelyik azt sejteti, hogy népies eredetű volt s úgy szállt feljebb. Galeotto szójátéka, melyet Mátyás szájába ad, szintén nagyon népies ízű. Azt mondja: Étkekről folyt a szó a király asztalánál és egyszerre csak közbeszól Mátyás király: Nincs rosszabb a sajtnál. — Az urak persze csodálkoztak. De a király megmagyarázta: No igen. Nincs rosszabb a sajtnál azt teszi, hogy rosszabb a sorunk, ha nincs semmink, mint amikor sajtok van. (Tóth Béla: Anekdotak. 1:60.)

Tipikus népetimológia van abban a másik anekdotában is, melyet Dugonics említ a *Példabeszédekben* Mátyás király fráteréről. Ez szegény a király küldte lencsére csak azt mondta, hogy »vere valet«, (bizony jó), de az együgyű szolga azt erősítgette a királynak, hogy »vérré vált« benne a lencse (Tóth B: Anekdotak. 1:113). — Ami szépet, kedveset és nemeset a királyi szellemről a nép ötszáz év óta kigondolt, annak a legjavát mind Mátyás király ajkára adta. S így nem csoda, ha a szójátékok dolgában is ő a legszellemesebb királyunk. Csupa elmésség az ő megnyilatkozása és még haragjában is azzal fenyegeti meg Várdai Pétert: Arva fuisti, Petre, arva eris et in Arva morieris.

Népies szójátékaink legtöbbjében a szójátékos kedv féltelenül csapong. Egyazon szót szinte végnélkül hajtogatják. Tanuságot tehet róla az olyan hajlékony szó, mint a *szóda bicarbona*, amely a patikába menő parasztasszony szerint *bikabornyú szóda* és *szóna*, *hogyha bika vóna* meg *bika vóna*, *hogyha szóna*, — meg a jó ég tudja még mi mindenféleképpen alkalmas!

Azoknak a szójátékoknak, melyek egy-egy közhasználatú tárgy vagy mindennapos foglalkozás nevéből üznek tréfát, egész garmadáját lehetne összegyűjteni.

A cimbalom: *cínbolond* Somogyban, a csavargó (vagabund): *vakabunda* (TSz.), a pálinka: *rozsolaj* (rozsólis, Erdővidék, Nyr. 8:188), az Unterzieh meg *hotteccik* (Szegeden, Nyr. 7:380). A *velocipéd*-ről tagadhatatlan, hogy bizonyos körülmények közt csakugyan *veledcipeld*, *magacipellő* (Nyr. 33:395). De persze ezek a szójátékok korántsem olyan általánosak, mint azok, amelyek mesterséget csúfolnak. A *biztos* mindig *piszkos*, akár mint csend-piszkos, akár mint adó-piszkos. A *konduktor* *kanbakter* volt egy horpácsi atyafi száján (Nyr. 4:182), a *fotográfus* meg csak *potyogrófus* mindenfelé. Az *armer reisender*-t *almarázónak* nevezi a néphumor (Nyr. 12:330), bár Katona Lajos legújabbban kétségbevonta, hogy ebben népetimológiával van dolgunk (Magy. Ny. 2:167., de l. uo. 373).

Majdnem minden vidéknek megvannak a jellemzetes szójátékai s ezek közt olyanok, melyek egy arrafelé általánosan ismert helysége vonatkoznak. Ezek egyike-másika kinő a vidéki keretből s országos szólássá lesz. *Oklándra menni*, ezt csaknem mindenki tudja, hogy annyit jelent, mint rókavadászatra menni, rókázni (vö. német: *nach Breslau fahren*). Ha valaki álmos, azt szokták mondani: *Megjöttek az atyafiak Álmosdról. Újhelybe kell már menni* evvel a ruhával = újat kell már venni. Cegléden, ha egy pohár eltörik, azt mondják: No, ez is *Törtelre ment*. Debrecenben pedig, ha valakinek fel tetszett önteni a garatra, azt mondják: *Aziliomban* van az öreg (Nyr. 2:143). Ki ne ismerné azt a kártya-közi szójátékot, amelyet egy-egy túlságosan bizalmas kibic szokott megkockáztatni a félénk játékossal szemben: No ez sem *Bátorban* született. Már Dugonics is említi, ilyen alakban: Nem *Bátorban*, hanem *Futakon* lakik (Pb. 148). Hasonló értelemben szokás-mondás Erdélyben ez is: *Szaladj* vármegyébe való. Jóízű szójáték az is, melyet Szatmárnémetiből küldtek be (Nyr. 25:478): Egy ismerősöm szeretett volna pénzt látni eladó tengerijéből, de felesége nem hagyta eladni, várván, míg a tengeri ára feljebb szökken. Ezt a nő így magyarázta: Én *Tartsán* lakom, az uram meg *Adomba* (Adony). (Vö. német: Er ist nicht von *Gibingen*, sondern von *Nehmingen*). Makón is járja egy ilyen helyiérdekű szójáték. Azt mondják: »A pápisták közt egy jó sincs, a reformátusok közt egy igaz sincs.« Azaz: a nagyon kiterjedt Jó családnak egy tagja sincs a róm. kath. egyházban, viszont a szinte nagyszámú Igaz családból egy református vallású sincs (Nyr. 25:479).

Még a német szót is felhasználja olykor szójátéokra a magyar ember. Gúnyos értelemben mondják, ha valakinek pénz nincsen, hogy a »*nincskeld* utcában lakik,« vagy *hapkán van* a pénzével. (*hab kein Geld*). Dunántúl sokszor, ha azt mondja valaki: *hamar*, — arra azt vágják vissza: *Hamar a kovácsnál van* (Hammer. Simonyi: MNy. 1:122.)

Néha egész kis mesévé kerekedik a szójáték. Például ismeretes az a kis tréfás mese, hogy a paraszt és az úr összelátkoztak egy keskeny úton, melynek a szélén gödör volt. Az úr beletaszította a parasztot a gödörbe és persze bocsánatot kért: Pardon! A paraszt méltatlankodva feleli: Parton ám te, de én a gödörbe. — Ismeretes az az anekdota, mely a Pestre utazó ceglédi parasztasszonyról szól, kinek a német kalauz *Üllő* és *Kőbánya* helyett azt kiáltja: *Ülle! Kibanya!*

Kedvelt szokása a népnek, hogy az idegen családnév ből csinál népetimológiát, vagy szójátékot, avval, hogy kitekeri a nyakát. A német, tót, oláh, szerb és más nevű polgártársaink neve, mindmegannyi vörös posztó a nekidühödő nyelvfantáziának. Tudvalevő, hogy valahány *Rosenberg* köztünk él, az mind *Rossz begre*, ahány *Feldmesser*, az mind *Félmeszely*, valahány *Matlaszkovszky*, megannyi *Malackuski* s ahány *Tizetter*, mindannyi *Tizökör* néven él a nép száján Kárpátoktól Adriáig, nem is említve ugyane nevek egyéb változatait. S hogy az ilyesféle esetek nem önkéntelen elferdítések, hanem nagyobbbrészt szándékos szójátékok, bizonyítja az egri kántor esete is. Ezt *Urbanovicsnak* hívták és afféle »száraz kántornak« használták; tudniillik, mivel orgonálni nem tudott, a templomban nem énekelt, csak temetési menetekben. El is nevezték a nevéhez és a foglalkozásához hűen, *Utbavonicsnak*. (Nyr. 19. k. Eger).

A népies szójátékok, kedves, naív faja az, amely tréfás mondókákban és találós kérdésekben lelhető fel. Ilyen mondókák:

»Hagy' ma, lesz holnapra.« »Hagy' mával élj.«

»Boris a kedve.« »Bor-sóval tele a torka« (Dugonics: Pb. 2:183).

»Mëgybor« (= megy, csúszik lefelé).

Találós kérdések: »Hány rossz fa van?« »Három.« »Melyik az?« »Musztafa, Karaffa, akasztófa.«

»Melyik fa nem ég el?« »A kofa.«

»Melyik puska nem sül el?« »A »pampuska.«

»Melyik várban nincsenek katonák?« »A lekvárban.«

»Melyik tóban nincsen sár?« »A hintóban.«

»Mikor királ a bolha?« »Mikor mászkirál.«

A nép ajkáról, Dugonics könyvéből, sőt az elemi iskolás ábécés-könyvekből is ezerszámra lehetne összegyűjteni az ilyen szójátékokat, Érdekesen világít bele olyik a néplélekbe. Például Barna Ferdinánd említ egy kis szójátékot (Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél) — amelyhez feltűnő megjegyzést is fűz. A nép, ha valaki azt állítja, hogy A. öregebb, mint B., így vág vissza: Egyik sem eb, hanem ember. Ezért mondja a szentírás Káldy-féle fordítása mindig így, *öregb* és nem *öregebb*.

A szójáték azonban nem mindig erőltetve, csiholva pattan ki a szellem kovataplójából. Olykor egész önkénytelenül, a szó hibás értelmezéséből áll elő és éppen ezek az esetek mutatják, hogy az önkénytelen népetimológia milyen mesgyés szomszéd a szándékos

szójátékkal. A példa szóljon itt is. Egy kis lány nem szerette József nevű rokonát. Ha azt mondták: a József bácsi, rögtön kijavította: Nem jó Zsef, csak Zsef. A párja ennek a népetimológiák világában az a jelenség, hogy az *ezüstnek* él ilyen változata is: *üst*, mert a szónak előtagját mutató névmásnak érzik. Egy másik kislány meg mindenben szeretett ellenkezni; ha azt mondták: ez a zászló nemzeti, — arra is azt vetette oda: »de zeti!...«

Mintha csak a mi javíthatatlan szójátékosainkat hallanók. S nekik fogalmuk sincs róla, milyen naív lelki működés előzi meg egy-egy sisteregve szétpukkanó szellemi szíporokajukat.

2. Elferdítések.

A népetimológiák sorában egész csomó olyan idegenből gyúrt magyar szó van, mely amellet mulatságos szójáték is. Rendesen a tudatlanság szüli az igazi szójátékkal ellentétben, amely tudatos, szándékos szokott lenni. Néha azonban nem is lehet egészen határozottan megmondani, hogy vajjon szándékos, vagy véletlen szóferdítéssel van-e dolgunk? Például a *peronoszpórát* már mindenféleképpen elkeresztelték: *fenerossz pórénak*, *fenerossz parénak* stb. (Nyr. 28:35), de nem bizonyos, hogy a szójáték vagy az érthetlenség okáért-e? Valószínűleg mind a két ok közreműködött ebben az elkeresztelésben, mint ható ok. A *ciszterciátákat* sokfelé *cifracicáknak* nevezik (Nyr. 12:107). Egy parasztember azt, hogy az urak *sakkoznak* odabent, úgy tolmácsolta, hogy *zsákolnak* s ugyanez a *Kuba-szivart* is *guba-szivarnak* alacsonyította le. Magyar embertől gyakran hallani azt is, hogy valami dolgot *fogtomra*, vagy *fogtumra* vesz, amit ő úgy ért, hogy kézzel-fog-ható, pedig műveltebb ember azt érti rajta: *factum*.

Az ilyen idegen szók félreértéseiből olykor egész mulatságos kis anekdoták kerekednek, melyek élénken jellemzik a magyar néphumor egyik sajátságos erét. Csapodi István, aki a népnyelvi sajátságoknak ezen a területén is szorgalmasan gyűjti sok esztendő óta az adatokat, e tekintetben is érdekes és mulatságos példával szolgált. Egyszer — azt mondja — azzal a szembetegséggel foglalkoztam egyetemi előadásomban, amelyet *synechiának* nevez a tudományos műnyelv. Egy parasztembert is mutattam be ez alkalommal a fiatalabb kollégáknak s mutattam, hogy ennek a szemén *synechia* van. Közbeszól a beteg, hogy

— Igenis kérem, színehíja vagyok. Nem tudom a színeket megkülönböztetni (Nyr.).

Ismeretes anekdóta az is, amely az eгри püspök nevééről szól. Mikor ugyanis a bábmészködő paraszt megtudta a püspök huszárjától, hogy: ez a hintó az *episcopus agriensis*-é, sietett elmondani, hogy milyen nagy úr az a püspök: *eb is*, *kopó is*, *agár is* (Erdélyi anekd.). Egy másik anekdotában: *Kan is*, *Retek is*, *Buta is* e h. *Kánis*, *recte Buta* (Nyr. 12:352). Nyelvészek között nagyon

ismert anekdóta az is, hogy mikor Budenz megjött *Finnországból*, a szentlőrinci bíró — akinek persze nagyon foggyatékosak voltak a földrajzi ismereti — nagy örömmel sietett eléje mondván:

— No nagyságos uram, csak hogy már megjött abból a *Finomországból*.

Általában el lehet mondani, hogy ezekkel az idegen szavakkal úgy van a magyar ember, mint az a szegedi parasztasszony volt az *influenzás* beteggel, akinek azt mondta, hogy: Bizony csak csunya betegség ez az *intelligencia*, de engem hála istennek még nem bántott.

Jókai, akinél alaposabb ismerője és ügyesebb utánzója alig van a magyar népszellemnek, regényeiben, elbeszéléseiben sok ilyen mulatságos ferdítést csinált, különösen a nevekkel. A *fili-gránt* egy betyárja *filiigrám*-nak mondja (Hétközn.), a *yorkshirei* sertések *józsírból* való sertések (Új földesúr), a *fizionomiát* meg *fizimiskának* mondja egy másik zsvány (Rab Ráby). A tulajdonnevek meg épen vörös posztók az ő emhereinek szemében. *Ankerschmidt* kapitányból *Akkorsincs* lesz (Új földesúr), *Liewenkopp*-ból meg *Lébekotty* (Rab Ráby). — *Radamantus* is így lesz *Ragyamentes-sé* és *Croesus* apa *Körös* apává (Bálványos vár). Melyik a csinált, melyik a talált ezen szójátékok közül, — nem tudjuk. De az, amely a Murányi *Vén-hús*-ról és az öreg *Göröngyösy*-ről szól, semmi esetre sem tőle való (A magy. néph.). Azonban nemcsak Jókai, már Gvadányi is jól értett a népetimológia nyelvén. A *phenomenok* az ő Rontó Páljában, mint *Ferkó-nyomok* szerepelnek. De jóval ismertebb szójátéka az, amelyet az ő *Peleskei nótáriusa* követ el, aki szörnyű erőlködésében, hogy Othellót a színlapról mindenképen magyar címnek olvassa, hol *Óteló!*-nak nézi, hol *Ótholló*-t magyaráz bele. S érdekes itt megjegyezni, hogy ugyanebből a névből az angol néphumor is szójátékot faragott, *old fellow*-vá változtatván a népszerű nevet (Palmer: Folk-Etym. XXIV.). — Népszínműveinkben később is gyakran fordulnak elő ilyen ferdítések. Így például Szigligeti: Csikós-ában *Asztolf* úrfit állandóan *Ázfolt* úrfinak nevezik.

Jellemző azonban, hogy népszínművekben többnyire csak a már amúgy is kómiкус alakok nevével szokott az ilyen félreértés meg-esni. De az életben bizony a legtisztéletreméltóbb férfú nevét sem kíméli meg a népetimológia, ha arravaló. Példa rá *Proebstl* taksonyi plébános, aki előtt váltig szörnyülködött a templom-szolga, hogy milyen buta az idevaló nép. Tisztelendőségét nevé-t — úgymond — nem tudja megtanulni. (N. B. *Pacal*nak meg *Pecér*-nek nevezték.) Pedig mindig mondom nekik, hogy: *Kapszli!* (Nyr. 3:548.) — Valamennyi ilyen félreértés közt az volt a leg-mulatságosabb, mely egy Puzdor nevű ember nevén esett meg. Ennek az apja még *Armbruster* volt, de a nép száján csak *Három-puzdor*-nak hívták. Mikor aztán három gyereke közül kettő meg-halt, amelyik életben maradt, azontúl csak *Puzdornak* nevezte magát (Phil. Közl. 7:436).

Megesik az is, hogy nemcsak az idegen szó megy át ilyen változáson, hanem a jó magyar szó is: egyszer, mert nem értik, máskor meg épen a szójáték kedvéért. Debrecenben például a *parádivizet parádés* víznek isszák, mert így jobban esik a magyar szájnak, de még a *Toloncot*, a népszínművet is *Kolonc*-ra keresztelték ugyanott. Az a cselédleány, aki a *bankházat bangásznak* mondta, talán épen a hangászra gondolt; könnyen összekeverhette a neveket az a hódmezővásárhelyi földműves is, aki egy törvényszéki tárgyaláson a *lőtávol*-t *lőtábor*-nak emlegette; s azt sem nehéz megmagyarázni, miért mondják sokan *hidegbank*nak a *Hitelbank*ot Cegléden. De az már aztán egészen különös jelenség és talán csak a magyar parasztnál szokás, hogy a legközségesebb magyar szónak is kitekeri a nyakát. Egyik azt kérdi: hol a forrásnak az *eredménye* (= eredete), a másik azt tudja: miért nem *tartámozol* vele a szőlőbe, a harmadik a fia *vizsgázattyára* készül. Amelyik már nagyon is finom akar lenni, annak a fogát megcsapják a *szellemek* (értsd: szelek) és nem választ, hanem *választékot* vár a levélre. Az Alföldön szélteben-hosszában *befogalmaz* a lovakat, azok aztán az ilyen cifra beszédűt megcsökönyösödnek és nem akarnak *indítványozni*. (»Fogalmaz, mint a Dékány lova,« Kecskemét, Tsz.) Aki a nép közt jár, minduntalan találkozik ilyen nagyon is »választékos« beszédű emberrel.

Hogy az idegen szók magyarrá fordítása épen úgy megvolt már régente, mint ahogy a szójáték-csinálás divatja sem mostani keletű, annak érdekes példáit találjuk a betlehemi játékok és a régi misztériumok maradványaiban. Egész mondatokat elferdítenek magyarrá ezekben a játékokban az együgyű szereplők. Egy-két példa:

Angyal: In Bötlähem fugite, Jesum natum salutando *cantate!*

Pásztorok: Nincsen nekünk *gantár*ra való peniszes pízünk (Arany-Gyulai Népk. gyűjt. I. k.).

Egy másikban: *Surgite pastores!* helyett: *szúrd ide pásztor, a Kyrie eleison* helyett *kérjél egy szót* van említve és természetesen az ilyen gúnyos ferdítés volt mindig a mulattató beszéd főeleme. — Egy régi karácsonyi misztériumban fordul elő ez a két sor is:

Egzekvánom, bánom, bánom a szekundum

Abitáresz tátresz fátresz a szekundum.

Ez pedig nem egyéb, mint egy régi Burschenliednek, a versbe szedett 132-ik zsoltárnak a refrénje, kiforgatva a valójából:

Ecce quam bonum, bonum et jucundum

Habitare fratres, fratres in unum. (Nyr. 15:272.)

3. Helynévmagyarázatok.

Költői fantázia, a naív mondák poétikus szépségei és erőlködő, olykor agyafúrt etimológizáló kedv egyesülnek a nép etimológiájának e sajátos fajtajában. Sajátságosnak azért nevezhetjük, mert merőben elüt az eddig tárgyalt fajktól. Mert itt nem szóalkotás, szókombinálás, vagy szóváltoztatás a beszélő teendője, hanem: szómagyarázás. Abból a befejezett tényből indul ki, hogy valamely helységnek már ősidők óta megvan a mai neve. De izgatja, ingerli és szőfejtésre ösztönzi őt az a kérdés, hogy miért épen ez a neve annak a helységnek? Mi összefüggés lehet neve és eredete, története közt? Máskor nem okfejtéssel bukkan erre rá, hanem egyszerűen a név idézi fel benne valamely fogalom, vagy cselekvés érzetét. Szóval nem okkötéssel, hanem képzettársítással jut a név helyesnek vélt értelmére.

Se szeri se száma azoknak a példáknak, melyeket erre vonatkozólag el lehetne sorolni. Alig van az országnak vidéke, de sőt városa is alig van, amelyekhez egy nevéből kiinduló monda ne fűződne. És hogy az efajta, népetimológiából kiinduló magyarázatok nem épen mai keletűek, azt az bizonyítja, hogy már régi krónikákban is rendszerint nyomára bukkan az ilyesminek a kutató, sőt a városok címerei is gyakran e naív magyarázatok után indulnak.

A szabadságnak, a magyarázatban való erőszakoskodásnak természetesen itt nyílik legtágabb tere. De az nem sokat határoz. Hogy a valószínűségnek a naív magyarázat erősen fittyet hány, — ki törődik vele? Hinni úgy sem hiszünk benne, nyilván a nép sem, de gyönyörködtet a mese naívsága, olykor ravaszkodó furfangja. Feltűnő és kedves jelenség, hogy e mondák, magyarázatok nagyrészt legrégebb történeti eseményeinkkel, a honfoglalással, Árpáddal, az első királyok történeteivel függnek össze. Ez különben természetes is. Népek és nemzetek mondái a bibliai korig nyúlnak vissza, családok és egyesek szeretik a hét vezérig visszavezetni nemesi kiváltságaik és nevük eredetét, hogyné élne hát ugyane törekvés a nép körében is, mely rajongva hisz egy letűnt történeti kor varázsában és rajongva emlékszik reá.

Egynéhányat e tudákos helynévmagyarázatok közül mindnyájan ismerünk, mert közismert mondák foglal koznak velük. Ilyen például a *Vérteshegy* mondája, amely állítólag onnan kapta a nevét, hogy a menekülő kunok ott hányták el vértjeiket. *Veszprém* nevének úgy adja magyarázatát egy népmonda, hogy a veszprémi székesegyház építése alkalmával Gizella királynénak minden pénze elfogyott. De ő szorultságában sem engedte abba hagyni az építkezést, inkább eladta ékszereit, értéktárgyait, sőt utóbb drága prémjét is, e szavakkal: »*Vessz prém!*« Van egy másik népetimológiás magyarázata is, mely szerint e város neve a *Vesp. R. Imp.* (= Vespasianus Romanorum Imperator) össze-rántásából keletkezett (Simonyi-Müller: Felolvasások, 557. l.). Efféle

misztikus magyarázatok, kezdőbetűk egymásutánjában keresni a megfejtést, nem ritkák másutt sem a népetimológiák közt. S arra vallanak, hogy a naív lélek kutatásaiban itt is a titokzatos felé hajlik.* A rideg valóság azonban azt, hogy e város magyar nevére vagy a német Weiszbunn névben, vagy egy lengyel Beszprim személynévben találunk útbaigazítást, tudniillik Szepes-megyében is van egy ilyen lengyel eredetű Veszprém.

Mint fentebb említettük, van e helynévmagyarázatok közt néhány olyan is, mely egyenesen a honfoglalás korába vezeti vissza egy pár helység eredetét. Árpád vezér egyszer — így tartja a monda — a Szerencs feletti egyik magaslaton (ma Köveshegy vagy Árpád hegye) — megállt s így szólt: Ma ad Isten nekünk e tájon szerencsét. Ezért e három egymás mellett levő város neve: *Mád, Tája, Szerencs* (Nyr. 6:117).

Szölömlál nevét idő folytán *Szolimánra* változtatta a népetimológia s mivel ezt meg is kell okolni, azt hozták fel, hogy itt volt Szolimán sátora Szigetvár ostromakor (Nyr. 14:102.)

Egy kis erdélyi község nevét, *Ebesfalvát*, annak tulajdonítja az ott élő néphagyomány, hogy itt laktak a királyok *caniferjei*, pedig ez a név nyilvánvalóan a német (szász) *Eppesdorf* népetimológiás magyarosítása (Ph. Közl. 6:19).

Solymárnak olyan névmagyarázata is van, hogy Mátyás sólymászó helye volt, de úgy is magyarázzák, hogy egyszer a vörösvári vadkertbe lovagolván, Mátyás és Beatrix összeharagudtak, nem beszéltek egymással, de egyszer csak mégis megszólalt Beatrix olaszos, selypítő nyelven: *Ugyan sólj már!* Innen van annak a helynek neve. (M. Anekd. I:159.)

Az is érdekes, hogy efféle helynévmagyarázatok nemcsak magyar, hanem nemzetiségi vidékeken is járják, természetesen, német, tót stb. etimologizálással. Dobsina német neve *Dobschau*, egy közlés szerint (Nyr. 6:417), onnan van, hogy amikor a város helyén volt bányákban német bányászok dolgoztak, egy fazekat találtak. A megtaláló figyelmeztette rá társait, mondván: *Topf, schau!* Ez is, akár magyar társai, erőltetett, naív magyarázat. De a nép hite azért vakon elfogadja. És a népetimológiáknak talán egyetlen fajtája sem hat annyira az igazi szómagyarázatok erejével, mint az e fajta.

Alig van az országnak olyan vidéke, amelyben vagy az ilyen magyarázat, vagy a szomszéd helységek csúfolása divatban ne

* Ismeretes például, hogy a középkori felfogás szerint a hal is ilyen módon lett a kereszténység symbolumává. ἰχθὺς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτῆρ = ἰχθὺς = a hal. Még a zsidóüldöző *hep, hep*-kiáltás eredetét is magyarázzák ilyenképen: *Hierosolyma est perditā!* (Jeruzsálem elfoglaltatott.) (Dr. Hugo Andresen: Über deutsche Volksetymologie.) A magyarban is vannak hasonló magyarázatok. Például a *fringia* szót etimologizálták így is: Franciscus Rákóczi In Nomine Gentis Insurgit Armis. Ilyet még sokat lehetne feljegyezni a magyar anekdoták világából, ha az olyan betűjátékokat mellőzzük is, mint az *Insula Ráckeviensis Non Datur Jesuitis.* (INRI.)

volna. S ez a két tulajdonság egyesül az itt következő kis alliterációs versben, melyet a gömörmegyei Ragályban jegyeztek fel (Nyr. 19:237): »Ragály ragad, Zubogy zubog, Kelcsény kelepél, Kálló kalapál, Múcsony muzsikál, Horváth hortyog, Szen Péter szerepél, Zádor zokog, Szuha szuszog, Putnok puffog.«

Mint népetimológia ez a példa bizonyára gyarlóbb az előbb említett helynévmagyarázatoknál. Célja ennek aligha volt az, hogy ama helységek nevét magyarázza, inkább csak a gúnyolódás, tréfálkozás szülte. De erősen jellemző népi vonásai miatt érdekes. Zamatos, szintiszta népköltési bélyeget hord magán, nemcsak az alliteráló szókezdetben, hanem — ami szintén jellemző az efajta mondókákban, — a szavak szinonimikájában is. Nézzük csak: *zubog, kelepél, kalapál, muzsikál*, mily közel állanak értelelem tekintetében is; *hortyog, zokog, szuszog* és *puffog* még közelebbi rokonok értelemben s e rokonságon felül egyforma végzetük is közelebb hozza őket egymáshoz. Ime, egyetlen példában mennyi naív és mégis raffinált eszköze a költői hatásnak!

4. A népetimológia a babonában.

A szó hangalakjának megváltozása a szó értelmét is megváltoztathatja. E változás nem mindig ártatlan természetű. Sokszor olyan félreértés támad belőle, amely valamely babonás szokásnak a szülőanyja. Egész bizonyossággal persze sohasem lehet állítani, hogy ennek vagy annak a néphitbeli szokásnak a népetimológia a rúgója. Ki lát bele a multak titokzatos hagyományaiba és hány az olyan babonás szokás, amelynek eredetét, vagy csak történetét is ismerjük? De mégis a sejtés valószínűségével állíthatjuk, hogy a népetimológiának a mi élő mithoszunk kialakulására is lehetett befolyása.

Müller Miksa Felolvasásaiban egy helyt azt mondja: Noha a mithológiának egyik forrása, az, amely a gyökérbeli s a költői képes beszédből ered, nem olyan termékeny az új nyelvekben, mint a régiekben, működik az új nyelvekben egy más tényező, mely más úton ugyan, de ugyanazon eredményeket szüli. Vagyis — azt akarja mondani Müller — a népetimológia az újkori mithológia szülőanyja. Azt, hogy a költői képes beszéd miképen válhat egy egész néphit alapjává, a naív époszok s a népmondák eléggé bizonyítják. A mi feladatunk csupán az lehet, hogy bebizonyítsuk, mennyiben igaz Müller azon feltevése, amely szerint a népetimológia is odavezet, ahova régen a metaforikus beszéd. A régi egyiptomiaknál a scarabaeus a jelen és jövő megmaradás egyik szimbóluma. A ganajtúró bogarat egyiptomi nyelven *cheperru*-nak hívták és a szót a *choper* = lenni, valamivé lenni gyökből származtatták. Könnyen érthető szójátékkal az ember földi létezésének és jövő életének jelképét keletkeztették belőle. Ez eredeti képzetből aztán ezernyi misztikus értelmet vezettek le (Mahler Ede: Magyar Szalon, 1894). Hogy a népmonda hogyan

fejlődik egy egyszerű népetimologia folytán, bizonyítja a *Memnon-féle zengő szobor* Thébában. Ez minden hajnalban anyjának Aurórának üdvözlését hangosan viszonzza és a gúnyolódó Lukianos jó kedvében hét verset is szavaltat vele. Ez *Memnon*hoz való viszonyát a görögajkú lakosság népetimológiájának köszöni, mely a mondát is e szoborhoz fűzte. Ennek tulajdonkép a görög míthosz Memnonához semmi köze sincs, mert Amenophis egyiptomi faraó tiszteletére emelték, mint *Mennint*, azaz emléket. Ez utóbbi egyiptomi szót a görögök Memnonra értették és készen volt a Memnon szobráról való népmonda. Minthogy pedig nemcsak Thébában, de még sok egyéb helyen is volt ilyen Amenophis-szobor, mindenütt hasonló módon fejlődött ki a Memnon-monda (Goldziher I. Ph. K. 1881:472). A keleti népek hitéletében az ilyen misztikus magyarázatoknak általában igen nagy szerepük jut. Jeruzsálem mellett van egy város: *Beth Gubrin* (zsidó néven: a hősök lakása). Mikor Palesztinában az arab nyelv vált uralkodóvá Gubrinból *Gibrin* és *Gibril* lett, az utóbbi pedig annyit tesz, mint *Gabriel* (angyal) és így ama hely: a hősök lakása meg Gábiel angyal közt népmonda fejlődött ki. Ezt a keresztetek is elsajátították és így keletkezett Szt. Gábiel tiszteletére egy egyház, melynek maradéka ma is megvan. (U. o.) S az ilyen névmagyarázatokból fejlődő babona él és terjed ma is, kivált az ilyenre hajló román népeknél. A franciáknál például már a neve alkalmassá teszi *S. Claude*-ot, hogy a sántítást (la claudication) gyógyítsa, *Ste-Claire*-t a vakság és *Ste-Lucie*-t ugyancsak a vakság gyógyítására.* *St-Lienard* (Lénárt) megszabadít (*délie*) foglyokat. Szent Dénest némely vidéken *St-Dunis*-nek nevezik és *saint du nid*-re magyarázzák; őt kéri, hogy a tyúkok sok tojást rakjanak (K. Andresen: Volksetymologie 54. l.). A német *Hexenschuss*-t hírlapokban néha magyarra is úgy fordítják hogy, »boszorkánylövet,« mert azt hiszik, valami lidércnyomástól való ez az ágyék-fájás. Pedig ebben az esetben is egyszerű népetimológiával van dolgunk, amelyre a *Hechse* = coxa = csípő és *Hexe* = boszorkány szók fölcserélése adott alapot. Német eredetű az a babonás hit is, hogy a *jávorköröm* a nyavalyatörés ellen való szer, mert a német *elend* szóból az a mese keletkezett, hogy a jávorszarvas nyavalyatörős állat. A *Csaba*írehez fűződő mondáról, mely szerint ezzel a füvel Csaba vezér valamennyi sebesült vitézét kigyógyította, már kiderítették, hogy maga a nép e mondáról mit sem tud. De akár Beythe Istvántól, akár mástól származik e monda, jellegét tekintve mégis népetimológia, amelyre a *Csaba*íre-nek (oláh *čebäre*? l. Nyr. 22:248) neve, illetve a vezér nevére emlékeztető hangzása adott okot.

A magyar mithológiának egynémely más alakja is valószínűleg népetimológia folytán jutott szerephez. Van például egy török szó: *bajraktár*, amelyn annyit jelent, mint zászlótartó.

* *Claire* és *lucide* a. m. világos, fényes.

De szinte kínálkozik ez a szó arra, hogy benne magyar szót és titokzatos értelmet lásson a néphit. Mi lehet az a szörnyűség, amelyben a baj szinte be van raktározva, olyan sok van? Hát mi egyéb, mint boszorkány. Az is a legfőbb boszorkány, a *boszorkány-kapitány*. S Jókai csakugyan ilyen értelmét lelte e szónak a népnél (O.-M. Monarchia: A magyar nép babonái). A *lidérc* is népszerű alakja a csodák birodalmának. Akire ránehezedik, néha még a vérét is veszi annak. Néhol ilyen változata él a nép nyelvén: *lúdvérc*, ez már magyarosabb hangzású, másutt meg már *lucvér* (Nyr. 12:60) s ennek meg már épenséggel van értelme, rettenetes. Vajjon a szónak ez a változata okozta-e, hogy az eredetileg csak lánggal lobogó lidércfény testet öltött később és vérszopóvá lőn, vagy megfordítva: a lidérc nevét forgatták-e addig, míg a vérengző tulajdonsága nevében is kifejezésre jutott, kétséges. Annyi bizonyos, hogy a név és a jelentés ilyen etimológia útján rokonságba jutott és egy alakkal gazdagabbá tette a kísértetek birodalmát.

Arról, hogy a meg nem értés miképen szülhet népetimológiát s ennek folytán tovább és tovább terjedve babonás népszokást is, érdekes tapasztalati adatokat szolgáltatott palóc vidékről egy gyógyszerész (Bp. Hirl. 1885:17-ik sz.). A palócok a *kajeput-olajat* (amely fogfájás ellen való szer) úgy értelmezik: kajaput-olaj > kalaputy > kalaputya > kajlaputya > kajlakutya-olaj > kalapolaj > *kalapzsír*. A javasasszony aztán ebből azt süti ki, hogy fogfájásban szenvedő pacienseinek kerítsenek valahol egy kalapot, amely jó zsíros, annak egy darabját borítsák rá az ábrázatára a fájós oldalon, az majd bizonyosan használ. Gyermekek bajokban gyakran *szennalevél*-forrázatot szokás használni, amit egyes vidékeken igen helyesen *szennás-víznek* is neveznek. Ezt félfüllel meghallotta valamelyik anyámasszony, mindjárt tovább is adta, hogy a lelköm öszömatta kicsikéjének csak szenes-vízet aggyanak innya, attól mindjárt jobban lesz.

A kritika rostáján átszűrve persze ezek az adatok nagyon bizonytalanokká válnak. Az például egészen bizonyos, hogy a szenes-víz használata nem népetimológián alapul. Mert a szenes-víz már igen rég kuruzslószer volt akkor, mikor a szennalevelet még nem is használták orvosságul. De e példák mégis mutatják, milyen könnyen szülhet *esetleg* a félreértés is babonás bájolószer. És a mi babonás népszokásainknak ilyen, nyelvi szempontból való tüzetes átvizsgálása — úgy hiszem — érdekes eredményekre vezetne.

ÁTVETT NÉPETIMOLÓGIÁK.

Hogy a népetimológia mennyire benne gyökerezik olykor még a műveltebb emberek közönséges felfogásában is, az bizonyítja legjobban, hogy a népetimológiát a maga fonák eredetével gyakran a másik nyelv is szolgailag lefordítja. Pedig föltehetjük, hogy

akik e fordításokat végzik, vagy nyelvészek, vagy legalább is szaktudósok. Természetes, hogy ezen átvett népetimológiák legtöbbje a természet világába tartozik, amelyből való neveink általában is legidegenszerűbbek. A francia *marmotte*, az olasz *marmotta* épen úgy a latin *mus montis*-ből valók, mint a német *Murmeltier*. De a mai német már úgy érzi, hogy e névnek a *murmeln* = morogni igéhez van valami köze. És kivált régebbi könyvekben minálunk is gyakran találjuk ennek az állatnak magyar nevét így: *havasi morga*. E népetimológia meggyökerezéséhez hozzájárulhatott az a külső támogató ok is, hogy ez az állat amikor iszik, valóban morgó hangot hallat. A *Renniert* (rénszarvas) amely eredetileg *hreinn* volt, a németek a *rennen* = futni szóval hozták összefüggésbe. A magyarban is gyakran olvassuk és halljuk a nevét *iramszarvas*-nak, a helyes *rénszarvas* helyett. Az olaszban is népetimológiával alkotott neve van: *rangifero*, mintha többbrangú szarvat viselne. Az efajta magyarosítások közt a legnagyobb leiterjakabot mégis az a tudós követte el, aki — a nyelvújítási könyey, légeny és iblany virágkorában — a *bizmut* nevű ásványt úgy fordította le, hogy: *bátrany*, mintha ez a szó német születésű volna és a *Mut* fogalmával volna atyafiságban.

Vannak aztán olyan esetek is, amelyekben szinte nemzetközi népetimológiával van dolgunk és amelyekben a szónak oly sokféle származását lehetne adni, hogy tulajdonképen azt sem tudjuk, melyikből magyarazzuk. Ilyen például a *bergamotte-körte*. Magyarázták az olasz Bergamo városából is, a régi Pergamon-ból is. Legvalószínűbb azonban, hogy e körtefaj kisázsiai eredetű lévén, neve is a török *beg* + *armudi* (= *pirum regium*, a körték királya) összetétele (Andr.: *Volksetym.* 307 l.). Még magyar földön sem volt megállása e névnek, folytonos alakoskodásában. Itt meg *pergament-körte* lett helyenként a neve a népetimológia jóvoltából (Nyr. 25:477). Egy szende kis virágnév is ugyancsak sokat törődött hosszú vándorlásában. A görögben *ἄρνος* volt a neve, vagyis: szűz, tiszta. Már a latinban népetimológiát szenvedett: *agnus* = bárány néven került a növénygyűjteménybe. A németben aztán barátságosan megegyezett a két név: így keletkezett a *Keuschlamm(-strauch)* s a magyarban is egy gyékényen áruul az eredeti név a népetimológiával: a *báránysszűzfában* * (Nyr. 11:197).

Sokat vitatott, de még föl nem derített eredetű Erdélynek német neve: *Siebenbürgen* is. Általában az a hit, hogy ez a név, mint a latin neve is: *Terra septem castrorum*, eredetére vonatkozik. De nem lehetetlen, hogy ez csak hamis etimológia és hogy Andresennek van igaza, aki azt állítja, hogy sem a hét (sieben) számnévnek, sem az elavult sieben (= trans) praepositionnak nincs

* Sok olyan vendégzavunk van a magyarban, amelyek szülőhazájukat népetimológiák gyanánt járkák be. A *pástétom* szót is ilyennek vallja Kőrösi Sándor (Nyr. 14:65). Nem a magyarban az, hanem a milánói dialektusban, ahol a *pasteccum* nemcsak süteményt jelent, hanem a bérmlásnál az arcullegyintést is, melyet a pap e szavakkal nyújt: *pax tecum*!

semmi köze e névhez, hanem a *Cibin* folyó (amelytől Szeben város is a nevét kapta) adott az egész országrész nevének alapot (Über deutsche Volksetym. 199. lap.). Föltűnő, hogy a magyar névben is egy már elavult praepositio az *elve* (= túli) lappang az utótagban (Erdőelve = Erdély) és ez épúgy, mint az amott elavult praepositio: jelentés tekintetében szintén megfelel a latin *trans*-nak.

Mindezekből a példákból persze csak azt olvashatjuk ki egész határozottan, hogy a görög, latin, török, olasz, német és a magyar egyforma készséggel siet az érthetetlen műszót értelmes kifejezéssel felcserélni. Az így keletkezett népetimológiák egyike-másika aztán nem áll meg szülőföldjén, hanem tovább vándorol s más nyelven is népetimológiát szül.

A NÉPETIMOLÓGIA RÉGI IRODALMUNKBAN.

A népetimológia nem újabb keletű. Aminthogy a nép költői tevékenységének egyéb termékei, úgy a népetimológia példái is megvoltak már régebbi irodalmunkban. De sajátságos — bár nem véletlen — jelenség, hogy mentül inkább visszafelé haladunk a népetimológia történetének vizsgálatában irodalmunkban, annál erőltetettebb, annál tudakosabb színezetű a népetimológia. Ez természetes, mert a régi népetimologia csak jellegét tekintve népi etimológia, valójában azonban nagyon is kétséges, hogy van-e valami köze a néphez. Legalább az, aki megőrizte és leírta, nem a nép, hanem rendesen valamely tudakos krónikás, furfangos barát, mindenáron nyelvészkedni akaró tudós vagy tréfáskedvű író. Ha a népetimológiák közé kizárólag azokat a példákat akarók felvenni, amelyeknek népi eredete kétségtelen, az itt következő példának legalább kétharmadát már *e limine* kizárhatnók. De amint nincs arra mértékünk, milyen terjedelemben értelmezzük a *nép* szót, épen úgy a népetimológia megállapításánál sem azt kell tekintetbe vennünk, hogy a szó mennyire térjedt el a népnyelvben — ezt a régi példáknál egyáltalán nem állapíthatni már meg, — hanem azt a sajátságos ferde etimologizálást, amely a szó hangzó alakjának megtévesztésén épül. Egyszóval: a régi nyelvben és irodalomban a valódi népetimológiák mellett nagyon sok a délibábos nyelvészkedés szülte hibás etimologizálás, ezeket azonban együtt kell tárgyalnunk amazokkal, mert sohasem tudjuk bizonyosan, nem volt-e mégis bizonyos társadalmi rétegben elterjedve. Inkább csak nyelvérzékünk, mint valamely biztos eszköz igazíthat bennünket a valószínűség eltalálására ily kétes esetekben.

Már latinnyelvű krónikáinkban: Anonymusnál, Kézainál találunk ilyen példákat és az a fontoskodás, amellyel krónikáinkban e nagyrészt helyneveket magyarázó szokat kiemelik, azt sejteti velünk, hogy mintegy bizonyító erőül említik őket, króni-

káik hitelessége érdekében. Ha csupán tőlük származnának és épen ott, a történetíró asztalán születtek volna, tulajdonítanának-e nekik oly bizonyító erőt? Aligha és azért könnyen feltehetjük, hogy amint egész munkájukban nem bírtak szabadulni a lenézett és gyűlölt, de sokszor fölhasznált »parasztság csalfa meséi«-tól és »a hegedősök csacska énekei«-től, úgy népetimológiáik is valóban a nép körében is hitelre találtak.

Anonymous csak úgy hemzseg a sok népetimológiától. De kivétel nélkül mind tulajdonneveket magyaráz. A scythiai földről kijött népet — szerinte — *Hungu* várától (Ungvár) nevezik *hungarusoknak*, Munkács azért *Munkács*, mert igen nagy *munkával* jutottak e földre és *Szerencs* hegyét *Szerelmesnek* nevezték azon időben, mivelhogy azt a helyet nagyon megszerették. A mai Pusztaszer nevének is tudja a magyarázatát. Azért *Szeri*, mert ott *vették* volt *szerbe* az ország minden dolgát. S nem kevésbé erőltetett az a kis szójáték is, amely a *Lapincs* folyó nevét ahhoz a feltevéshez fűzi, hogy a magyarok *lopva* úszták át e határszéli folyót. *Esküllő*-t úgy magyarázza, hogy ott eskü lőn. Pedig tulajdonkép ez a szó annyi mint: es-küllő = ős-küllő. vagyis nagy küllő-madar. A szászoknál ma is Schwalbendorf. (Nyr. 33:125).

Kézai krónikájában bár több a tévedés általában, a népetimológia mégis kevesebb. De ami van, az szinte kétségtelenül a nép ajkáról való. Ilyen például az a népetimológia, amely a németekkel vívott Rápce-menti csatára vonatkozólag említi, hogy az ütközet helyét »az ő nyelvükön mai napig *flórum paiurnak* (verloren Bayer), a mi nyelvünkön pedig *weznemutnek* hívják«, (veszett német). És népi eredetű lehet a Cserhalom mellett fekvő *Kérlés* falu nevének a görög Kyrieleisonra való magyarázása, bármennyire tudákosnak tessék is ez a magyarázat. Hiszen újabb eredetű helynévmagyarázataink közt is sok van, amely hasonlóan szánalmas etimológia, mégis el van a nép közt terjedve.

Tovább haladva régi irodalmunkban: a népetimológiák meglehetősen számával találkozunk a Pannónia megvételeéről szóló énekben.

Minden magyarázó egyetért abban, hogy van egy versszaka, amely tiszta népies eredetű:

*Kelen földén a Dunán elkelének,
Az Csekén ők csekének
Az Tétémben elfeltetének,
Érden sokat ők értenek.*

Ami a népies eredetre vall — és amiért a költeményben ősmagyar ének nyomait sejtik, — az: a ritmus, az alliteráció és a népetimológia. És érdekes, hogy épen ott, ahol a népiesség fősajátsága: a betűrím legszembetűnőbben fordul elő, ugyanott népetimológiával van dolgunk. Sőt a betűrím épen azáltal jön létre, hogy a költő etimologizál.

De sajátságos, hogy még senki sem gondolt arra, hogy a mi ősi népköltészetünkben, amelyben a betűrim is, a népetimológia is általános lehetett, a kettő között valami kapcsolatot keressenek. A népetimológia — tudjuk — nagyon is sűrűn fordul elő a krónikákban, amelyek — azt is tudjuk — részben szájhagyomány által fenntartott ősi énekeken épültek. Az is bizonyos ma már, hogy a betűrim nemcsak egypár régi eredetű közmondásban, regós éneken, népdalban van meg, hanem — amint Gábor Ignác szellemes felolvasása kétségtelenül kiderítette — megvan régi költői maradványokban is: a Pannóniás éneken kívül a Szent Lászlót dicsőítő éneken, sőt a Königsbergi töredékben is.

S látjuk másfelől, hogy a mai népköltészetben is ép olyan általános az alliteráció, mint a népetimológia mindenféle fajtája (alakváltoztatás, szójáték, találós kérdés). Sőt bizonyára több is van olyan helynévmagyarázat, amelyben ez a két sajátság feltűnően együtt jár. Egyet az előbb említettünk már (Ragály ragad ...). Ott is, épen mint a Pannóniai ének idézett versszakában helynévmagyarázat, népetimológia és betűrim egymás mellett fordul elő. Szinte kínálkozik tehát az a feltevés, hogy ősi költészetünkben a népetimológia és a betűrim között szoros összefüggés lehetett; hogy míg az egyik rím-beli sajátság volt, a másik — a népetimológia — bizonyos ritmikai sajátság lehetett. Hiszen ha a két említett példát tekintjük is, ki kell éreznünk épen a névmagyarázó szójátékokból is, bizonyos gondolatismétlődést, gondolatrítmust.

Hogy már most ez a viszony: az alliteráció és a népetimológia viszonya milyen lehetett, annak csak valószínű magyarázatára is két példa nagyon kevés. Úgy képzelem, hogy a viszony kétféle lehetett; vagy a népetimológia volt hatással a betűrim kifejlődésére; ámde ez sokkal kevésbé valószínű, mint az, hogy a betűrim az ősi magyar — Eedda-szerű — ritmus egyik kelléke és emiatt volt szükséges az olyan szójátékcsinálás, amely a helynevek etimológiáját adja. S ez még föltevésnek is olyan fontos eredmény volna, amely nagyon becses eszköznek bizonyulna, kivált a krónikákba veszett ősi költői maradványok felkutatásánál.

És a népköltési hagyományok minden ágának ilyen szempontból való felkutatása aligha meg nem hozná a kívánt eredményt.

*

A protestáns korból igazi népetimológiánk alig van. Még ha az Erdősi Sylveszter János megbicsaklott tudákos nyelvészkedésének eredményeit: az egy akol- egy pásztor-ból magyarázott *egyház* szót és a *Belzebub* bűvkörébe vont *bezzeg* szót ideszámítjuk is, az efajta etimológiák száma akkor is csekély. Épen ilyen értéktelen a mi szempontunkból Farkas András verseskéje is »A zsidó és magyar nemzetről« szóló elbeszélő költeményében.

»Kit neveznek vala bő Pannóniának,
Mert im a kenyérnek dejákul neve panis,
Az panistól hiják jó Magyarországot
Bő Pannóniának, bő Kenyérországnak.«

Ilyesféle önkényes szójáték más íróknál is akad. Már több a népies vonás Balassa Bálintnak abban a kis szóferdítésében, amely a *Tiefergraben*-utcát, hol egykor Zsuzsánnával szeretkezett, *Tifingrál*-utcának nevezi. Nem sokkal későbbi korból valók a G. Katona tudákos szómagyarázatai sem. Hogy az *evet* onnan kapta a nevét, mert a *hevet* igen szereti és a *seregélyt* azért hívják így, mert *seregesen* költ, ezeket a magyarázatokot sem igen tekinthetjük valódi népetimológiáknak. Ilyen tudákos magyarázatokat még későbbi természetrajzkönyvekben is bővebben találhatunk. A 17-ik századból való Miskolczy Gáspár: »Egy jeles vadkert« c. munkája, amelynek efajta etimológiái azonban lehet, hogy már népi eredetre támaszkodnak. Ilyen etimológiák: *szarka*—*tarka*, *nyúl*—*futtában elnyúl*, *mókus*—*az ő mokogásától* kapta a nevét. Kúnos Ignác (Nyr. 12:60) ezekről azt hiszi, hogy mindezeknek lehetett esetleg valami népi alapjuk, de a tudományos írók kezén elveszett eredeti üde naivságuk. Sándor István szótárában is találunk egynéhány ilyen szómagyarázatot és szóváltoztatást. Például a *sündisznó* helyenkint mint *süldisznó* és *szördisznó* is előfordul. *Kjöbenhavent* is csak mint jó magyar *Kappanhágót* említi. Érdekes, hogy a katonai nyelv máig is közkeletű népetimológiái közt nagyon sok nyúlik vissza e századokra. A *prófund* szóról épen mostanában derítette ki Takáts Sándor (Magy. Nyelv 1:317), hogy az a 16-ik században már általános ismert és használt szó volt: a *proviánt* helyett. E századból olyan feljegyzések is vannak, amelyek *prófont* néven is említik, tehát kétségtelen, hogy itt is népetimológiával van dolgunk. A *fringyia* magyarázatával már foglalkoztunk, a *verbunkós* szóban pedig már első tekintetre felismerhető a népetimológia hatása a *Werbung*-ra. A régi török személynéveket is nagyban magyarosítja a népetimológia. »*Zöldfikár* aga is igen beteg, immár két héttől fogva igen fekszik.« (Tm. eml. okm. 5:95). *Halombég*—*Halim*, *Olajbég*—*Alaj*, *Perhát*—*Ferhád* mind a török világból valók (RMK. 3. k.). Bethlen János: Önéletírásában is van egy népetimológia: a *hopmester*, mely a német *Hofmeister* mindmáig használt magyar neve. Mikes a *Ruszcuk* szót *Oroszcskára* kereszteli s a *Rodostónak* is kettőtöri a derekát a Bercsenyi szájába adott *Ostorod* változattal. Az ilyen szójátékok nagymestere Apor, akinek *Metamorphosisa* csupa tréfa és szójáték. Amikor elmondja, hogy ha a régibb időben *glasz-weint* kértél volna, *gaz* vaját kaptál volna, a *baxamétánál* *Baxafalvára* gondoltak volna, a *tekel glaszt* is *kötélgaz*-ra magyarázták volna, csakúgy, mint ahogy ha *suppont* kértél volna, azt gondolták volna, hogy *zsúpon* akarsz feküdni, ebben benne van az ő egész

magyarsujtásos és gúnyos lelkének jelleme. Dugonics még Apornál is jobban érti a dévaj és szellemes szójátékokat. Gyűjti és utánozza a népetimológiákat s kivált a Példabeszédek közt igen sok az idevágó. Ime egynehány: Kinek *oka* vagyon, *okosan* beszélhet (2:127). Nem mind *hintó* ami *hintáz*. (*Hindogál* a hintó. Népk.) Még a *vérejteke* is bor (2:182). Egy regénye címét is: *Jolánká-t* avval okolja meg, hogy unokahuga kis leányának Beniczki Jolánkának ajánlja e szavakkal: »Valamint a regénybeli Jolánka mindenkor állandó volt a *Jó*-ban, úgy Te is magadat, illendő képpen viseljed.« E sorokból valamint az ajánlás több helyéből is kitetszik, hogy a Jolánka nevet Dugonics a *jó lányka* szóhoz akarta kapcsolni (Szily Kálmán Magy. Nyelv 1:37).

De ki győzné mindazt a sok szóváltoztatást, elferdítést, tréfás szójátékot és naív népetimológiát elsorolni, amely megvan irodalmunk emlékeiben. Dugonictól Jókaiig mennyi ilyen szó, példa és megrögzített vagy utánzott népi szellem van abban elrakva! Az maga külön tanulmány tárgya lehetne, ami a népetimológia fejlődésére és történetére vonatkozik. És nekünk most elég beérnünk azzal, hogy a népetimológia — akár a nép száján, akár egyes írók nyelvérzékében — megvolt mindenkor és hogy a délibábos nyelvészkedés voltaképpen ugyanolyan naív és kezdetleges volt az íróknál is egykor, mint a mai népnyelv beszélőinek törekvéseiben.

A NÉPETIMOLÓGIA A MAGYARBAN ÉS MÁS NYELVEKBEN.

A népetimológia olyan régi, amilyen az emberi tudakosság és szójátéksínáló kedv. A mi nyelvünkben is, más nyelvekben is vannak olyan népetimológiák, amelyek eredete félezer évre is visszanyúlik. Sőt már a klasszikus nyelvekben is meglehetősen el volt terjedve. A görögben és a latinban számtalan népetimológia volt és fejlődött a középkor folyamán is. A görög népetimológiák egyike-másika fontos következményekre is vezetett. Így például a *Deukalion* és *Pyrrha* mondája azon a népetimológián alapszik, amely a rokonhangzású *λάος*-t (= nép) és *λαας*-t (= kő) összekeverte (Passow, Griech. Wtb. 2:116). A *nagy Pán*ról szóló egész hitrege köre is csak szóváltoztatáson alapszik. Eredetileg Πάων a nyájak, legelők istene volt ő (v. ö. *pasco*) és csak később szerepelt a népetimológia következtében mint a *mindenség ura*. Homeros szerint: Mindenség urának hívják, mert mindenki szívében örömet ébresztett (Kohl, Progr. Quedl. 1869. 25. lap). És tiszta népetimológia az is, hogy az *amazonok* neve onnan van, mert jobb mellüket már fiatalkorukban levágták, hogy jobb kezüket a fegyverforgatásban használhassák. Mese ez az egész. Mert mindez valószínűleg idegen, ázsiai eredetű szóon alapszik, tehát az *ά + μαζός* (= mell-telen) szószármaztatás, valamint az ehhez fűzött magyarázat alaptalan. S nem állt meg a nép etimológizáló

kedve az *újjörög* nyelvben sem, amely *Athén* nevét *Ἀθήνα*-ra magyarázza és az *ἄθος* = virág szóhoz fűzi, valamint *Delphit* is *Ἀδελφοί*-ra változtatja az *ἄδελφος* = testvér kedvéért. A latin is gazdag ilyesféle népetimológiákban. De ő már hitetlenebb, nála a népetimologia nem szerepel mithikus magyarázatokban, inkább csak szójáték-természetű. A *pontifex* magyarázatával a főpapság történetét akarja megvilágítani. A *pontus sublicius*-hoz fűzi a név eredetét s azt állítja, hogy a Tiberis hídjának felügyelői, egyszersmind afféle papi szerzet, voltak az első pontifexek. De Kuhn szerint (Zeitsch. f. vergl. Sprach. 4:75) *ösvénycsináló*-t jelent ez a név, oly ösvényét, amely az istenekhez vezet. A *Syrená*-t gyakran *Serena*-nak (derüs = serenus) nevezik, Vergiliust *Virgilius*-nak (szűzies) és *Parthenius*-nak, *Tiberius Claudius Nero*-t: *Biberius Calidus Mero*-nak is nevezik dévaj szójátékkal. Minket magyarokat érdekelhet az is, hogy a *promontorium* szónak semmi köze a *mons*-hoz, hanem a *prominere*-ből való (= kinyúlni) s helyesebben *promunturium*-nak kellene nevezni. A *fidibusz* először oly papirt jelentett, amelyre rá volt írva a láttatkozás: *vidimus*. A latin népetimológiákat legáltalában Keller Ottó tárgyalja: *Lateinische Volksetymologie und Verwandtes* (1891. Leipzig) és *Lateinische Etymologie* (1893. Leipzig) című munkáiban.

A román és germán nyelvek aztán folytatták azt, amit a görög és latin elkezdett. A francia, az angol, az olasz, a spanyol és a német köznyelv is, irodalmi nyelv is: tele vannak népetimológiákkal. A francia *esprit* e téren sem tagadja meg magát s vulgáris nyelve épen úgy tömve van elmés szófejtésekkel, mint ahogy egyes írónál is sűrűn fordul elő a szikrázó szellemű szójáték. Különösen Diez és Littré etimológikus szótárai nyujtanak a francia területen gazdag anyagot. Az angol nyelv nem kevésbé bővelkedik a népies szófejtésekben és itt Palmer, aki a francia népetimológiának is szorgalmas kutatója volt: az ő *Folk-Etymology*-jában nyujtott rendszeres és összefüggő anyagot.

De bár maga a népetimologia, a nép e legszembevetőbb nyelvészkedése — mint látjuk — igen-igen régi időkbe nyúlik vissza, tudományosan, nyelvészeti szempontból és rendszeresen csak egypár évtizede foglalkoznak vele. Addig csak egy-egy följegyzésben, tudós írók műveiben maradt fenn a tudákos népetimologia. Ami pedig vulgáris eredetű, azt a régi nyelvből jórészt a szájhagyomány tartotta fenn.

Förstemann volt az első, aki e jelenséget tudományosan kezdte tárgyalni s aki nevét is megállapította: népetimológiának nevezvén: *Über deutsche Volksetymologie*. (Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung I. 1—24.) Utána aztán még számos nyelvtudós foglalkozott a német, klasszikus meg rokon nyelvek ilyen példáival, egyebek közt: *Schleicher* (*Die deutsche Sprache*, 2. kiadás 118) továbbá *Steinthal* (*Geschichte d. Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern*) és *Müller Miksa*

(*Essays, Főolvasások*). Mindazt, amit ezek kiderítettek, összegyűjtötte és rendszerbe foglalta Karl Gustav Andresen *Über deutsche Volksetymologie* című nagy művében (újabb kiadásait fia: Dr. Hugo Andresen adta közre). Az ő munkája már rendszeresen, könnyen áttekinthetőleg foglalja össze a német népetimológia egész gazdag, minden más nyelvénél gazdagabb anyagát. Csoportosítása ügyes, szótár- vagyis inkább enciklopédiaszerűen, tárgyi fogalomkörök szerint történik. De a jelenségeknek, példának bizonyos egységes szempontból való tárgyalására, szabályok, vagy legalább elvek következtetésére — ahogy az igazi tudományos nyelvészetnek kell — nem törekszik ő sem, éppen úgy nem, mint elődei.

*

Valamennyi imént felsorolt nyelv, mint általában az indogermán nyelvek: hajlító, flektáló. És ebben különböznek természetükre nézve leginkább a magyar nyelvtől, mely a többi ural-altaji nyelvvel együtt csupán ragozó. Ez a különbség észrevehető a népetimológiák példáin is. A német, az angol, a francia szó töve hajlékony, rugalmas, szinte kínálkozik a szójátékra. A magyar szó, mintha a magyar gondolkodás képe volna ebben a tekintetben is: merevebb, tehát szójátékai is természetszerűleg mesterkétebbek. Hogy van mégis, hogy mindemellett a magyar nyelv oly gazdag a népszellemnek ilyen termékeiben is? Könnyű magyarázatot adni. Ha áttekintjük a népetimológiák egész körét, azt látjuk, hogy az anyagnak vagy kétharmada idegen szó, még pedig jórészt német szó átültetése. Ebben is: az első helyet a katonai nyelv foglalja el. A kaszárnya nyelve csupa elrontott s magyarra átültetett németesség. De sok az ilyen elem a mester-ségek szavai közt is, mert a magyar iparos-életben is tartós volt a német hatás. A legközönségesebb szerszámok nevei is kölcsönvételek s tudjuk, hogy épen az ilyen kölcsönneveésben idomul át szépen magyaros hangzásúvá az idegen szó. Az is bizonyos azonban, hogy míg a kaszárnya-élet nyelvét már jóformán teljesen ismerjük: addig mesterműszavaink gyűjtése még csak most folyik igazán. A természet világa is, de főképen a növények osztálya igen gazdag népetimológiákban. És itt már sokszor a magyar név is népetimológiára vezeti a nyelvérzéket, nemcsak az idegen szó. Mintha közelebb akarna általa: a szó szétbontásával meg összerakásával férti az állat vagy növény fogalmához, lelkéhez. A fogalom nevében keresi annak kulcsát, ami a fogalom tartalmában titokzatos, vagy érthetetlen. És, úgy véli, nyelvész-kedésével soknak nyitját is leli.

Tulajdonneveink közt igen sok a népetimológia a helynevek magyarázataiban, ahol az eredetet, fejlődést kutató fantázia szabadon csaponghat és ahol gyakran a multak szájhagyománya is ösztönöz erre a tevékenységre. A család- és egyéni nevekben pedig itt is csak az idegen telepes esik át a nem mindig jóakarató névmagyarosításon.

A népnyelvi hagyományok egyéb kisebb szigetei mellett: ezek azok a nagy kontinensek, melyek a nyelvész számára a népetimológia példái összeszedésében termő talajul kínálkoznak. Am a gazdagság mellett is, a mi nyelvtudósaink nem igen vetettek ügyet erre a fontos, érdekes és mulatságos nyelvjelenségre. Népnyelvünk gazdag hagyományai általában is még földolgozatlanok s ez alól a népetimológia sem kivétel.

A magyar népetimológiát, mint a magyar népi nyelvészkedés egyik jellemző ágát, először P. Thewrewk Emil tárgyalta: Helyes magyarság című könyvében. Azóta — eltekintve a Nyelvőr kisebb gyűjtőitől — rendszeresen és összefoglalóan csak Kúnos Ignác foglalkozott vele minálunk. Becses dolgozatokat írt a Magyar Nyelvőrbe és a Philologiai Közönybe a természet országában, valamint a tulajdonnevekben levő népetimológiákról, ügyesen és szellemesen csoportosítván fogalomkörök szerint azt a nagy anyagot, melyet jórészen a Nyelvőr gyűjtéseiből szedett össze.

Az említett forrásokból — s azonkívül a magunk gyűjtéseiből — merített ez a dolgozat is. De az anyag feldolgozását más, egységesebb szempontok figyelembevételével kísérte meg. Nem az anyag teljes kimerítésére tekintett első sorban, hanem oly következtetések földerítésére, melyek a nyelvtudóst érdekelhetik és a néplélek munkájába a nyelvlélektan fényével bevilágítanak. Szabályokat persze ezen a területen nem vonhattunk le, mert hiszen épen a szabályok önkényes sutbadobása jellemzi az öntudatlan népi etimológiát, de összevetve a sok példát és megvilágosítva, bizonyos elvek ismeretéhez mégis eljuthattunk.

A NÉPETIMOLÓGIA HATÁSÁRÓL.

Végigkísértük, legalább vázlatban: a népetimologia egész gazdag világát. Legegyszerűbb formáitól, amikor tulajdonkép még nem is etimológizál, csak magyarosít, egészen legtökéletesebb alakjáig, amelyben a szó értelmére, tartalmára is hatással van s a jelentésváltozás területére vezet. Láttuk életét is a mi nyelvünkben: legrégibb irodalmi emlékeinktől mai népnyelvünkig. És mindebből azt a tanulságot merítettük, hogy a népetimológia oly nyelvjelenség, amely csupán nagy elterjedése és szerepe miatt is érdemes a tanulmányozásra. De meggyőződünk arról is, hogy a népetimológia nemcsak mint népnyelvi sajátosság méltó a vizsgálatra, hanem ama hatás következtében is, mellyel a fogalmak és ismeretek kialakulásánál van. A közönséges életben, az irodalomban és a tudományban egyaránt fontos ez a hatás, mert hiszen itt oly megtévesztésről van szó, amelynek gyökereit a nyelvben kell keresnünk.

Összegezzük még egyszer e hatást és nézzük néhány kifejező példán azt az eredményt, melyet a népetimológia a maga hibás

származtatásával elér. Kezdjük mindjárt az irodalmi és tudományos hatás bemutatásán.

Tudjuk, hogy egy-egy régi szó írott — sőt hangzó — alakja is egészen önkényesen megváltozott a népetimológia következtében. A *mérföld* (mely *mél-* és *műföldből* vált ilyené), az *utca* (a szláv *ulicából*), a *tálca* (az olasz *tazza*-ból, már Sándor Istvánnál is így van írva) és végre a *keresztén* helyett elterjedt *keresztény*: legközönségesebb és mindennapos példái a népetimológia szóalakító hatásának. De ezeken kívül is még egész csomó olyan szavunk van, amelynek elfogadott vagy használatos írásmódjában hibás etimológia: népetimológia nyilvánul. Az *iktat* szót hibásan *igtat*-nak is írják (mintha az *igaz*-hoz volna köze), a *labdát lapdának* (mintha a *lap* főnévből származna). *Tetetni*-t írunk, holott így kéne írni: *tettetni* (mert ez a *tetszik* igéből való képzés) és azt mondjuk meg írjuk, hogy *fennhéjáz*, pedig tkp. csak: *fennhéjaz*. Sokan a *fokhagymát* is úgy eszik, mintha *fog-hagyma* volna. Egy közmondásunkban is szélteben-hosszában elterjedt egy fonák népetimológia. Azt mondjuk: »Közös lónak *túros* a háta«, és senkinek sem tűnik fel, hogy a *túros* szó nehezen, vagy sehogyan sem illik ide. Nem is *túros* az, hanem *túros* (rövid *o*-val), mert a régi *túr* (= *ulcus saniosum*) *túros* sebű (=voll Geschwür) szó szerepel benne.

Hogy tudományos — és kivált természetrajzi — műnyelvünkben régebben csak úgy hemzsegett a tudákos nyelvészkedés szülte népetimológia: bő alkalmunk volt látni; vö. *bizműtből* magyarrá lett *bátranyt* stb.

Fontosabb ennél, hogy maguk a tulajdonképeni nyelvészek sem tudnak mindig a népetimológia hatása alól szabadulni. Csapda ez, amelybe az is beleesik olykor, aki a helyét kutatja. Régi szótárakban ilyen szavakkal találkozunk: *oroszlány* (pedig a tör. *arszlán*-ból való), *süldisznó*, *szördisznó*, *tokjuh* (toklyó helyett, Sándor Istvánnál). Hogy a *dohány* nevét az ő *dohos* voltától kapta, (M. Nyr. 6:478) és hogy az *amazon* tulajdonkép annyi mint *ámasszony* (Riedl: Kalauz, 1863. máj. 31. 30. lap), ezeket is nyelvész állította. És említsük-e egy érdemes történettudósunk szálnalmas etimológiáit, a Horváth István *nabukadonozorjait*?

Történettudósok és filológusok azt is tudják és bizonyítják, hogy még a mondák kialakulásában is fontos szerepe jut a népetimológiának. Kuruzsolni és nyelvészkedni még a legműveletlenebb ember is tud és mer, csoda-e, ha aztán e nyelvészkedő, etimológizáló hajlam oly következményekkel jár, amelyek a szájhagyományból kapott anyagot lényegesen változtatva adják tovább. Így például a hun-mondák sokféle változatában is — mint Petz Gedeon kiderítette — az önkényes változtatások egy részét a népetimológia rovására kell írunk. Ezen a réven a krónikások különböző időben történt eseményeket egybekapcsolnak és újabb viszonyokat a múltba helyeznek. Etimológizálásuk *Budára* változtatja *Bléda* nevét, hogy a város nevét megmagyarázza. Attila

szerintük, Spanyolországot is meghódította és *ispánokat* telepített oda, innen a neve Ispánia. *Martianus* császár és *Macrinus* nevének összeeserélése is sok zavart okoz. És ha az efféle változtatásoknak csekély is a jelentőségük, mint Petz állítja, mégis számolnia kell vele a kutatónak.

De nemcsak a régmúlt hagyományaiban és a mythikus hitben él a nyelvészet ez eltévelyedése, hanem, mint tudjuk, ma is. Mindennapos életünkben lépten-nyomon látjuk hatását. Helységeink névmagyarázatairól immár nem is szólva, maradjunk csak itt a fővárosban és ha figyelemmel körülnézünk, még egypár utcanevben is fölleljük a népetimológia hatását. Ime: a *Bálványutca* nevének egész története van. Ez utca német neve *Göttergasse*, amely népetimológia folytán keletkezhetett. A mai *Pontyköutca* kissé érthetetlen nevének is alighanem a régi német világban kell keresnünk a magyarázataát, amelyben még *Karpfenstein*-utcának hitták valamely megboldogult fővárosi nagyság nevééről. És a *Disznófő* nevében sem annyit jelent a *fő*, hogy fej (Kopf), hanem forrás-t (Sauquelle), épúgy mint *Boldvafő*, *kütfő* nevében (Thewrewk: Hely. Magy.).

A népszínműből jól ismert *Makkhetes* sem épen valamely hirtelen ötlet következtében jutott a nevéhez. Hanem az első ilyennevű kocsmának, valamennyi Makkhetes ósének egy *Mardche Hárs* (Hársi zsidó) volt a gazdája és a népetimológia volt a keresztaja (Müller-Simonyi: Felolv.).*

A népetimológia azonban nemcsak kocsmanevet magyarosít. Megmagyarosította már egypár derék, de németnevű polgártársunk nevét is. És pedig nemcsak úgy *vulgo*, ami általános, hanem hivatalosan is, amennyiben hozzájárult a belügyminiszterileg engedélyezett névmagyarosítások számának emeléséhez is. Hogy egypár *Reichből Rajk* lett, *Fischbein*-ből meg *Fispán* és *Ispán* (Nyr. 5:239), ezt részben a népetimológiának köszönhetjük, sok más, még ismeretlen hasonló esettel egyetemben. A Nádudvaron élő *Bárány* család nevét is, amelynek zsidó létére már régi idők óta ilyen magyar neve van, a népetimológia magyarázta meg (Báron, Ph. Közl. 1883:436 l.). Az is ismeretes, hogy legszebb magyar keresztneveink közt van egy csomó, amely ugyanilyen módon hasonult át idegenből magyarrá, valamely más magyar szó analóg hatása alatt. *Piroskának* eredetileg semmi köze sem volt a piroszhoz, mert a latin *Priscaból* való, *Keresztély* is épúgy szabálytalan átültetése a *Christian*-nak, mint *keresztény* a *christianus*-nak. Az *Eszternek* népies változata az *Estike*, amelynek nem az *estével* függ össze eredete és a *Barna* kereszt-

* Ugyanígy keresztelték el német katonák a Strassburg mellett levő *Cheval blanc* vendéglőt, *blanke Schwalbe*-ra, *bon de gout* sziklát (Walporzheim mellett) *bunte Kuh*-ra. Angolban *St. Catherine's wheel* (Szt. Kat. kereke) — *Cat arth a wheel* (macska a kerékkel) lett. Egy házfelirathból, mely eredetileg így hangzott: *God en compass es us* (Isten köztünk van) ez lett: *Gout and compasses* (kecske és cirkalom) (Kunos Ph. K. 1881. 436 l.).

név sem a színt jelentő melléknévből, hanem a Barnabásból lett (Ph. Közl. 1883:436 l.).

Se szeri se száma azoknak a helyneveknek, melyeknek ilyen módon a népetimológia adott magyaros hangzást. A baranya-megyei *Lancsuk* ma hivatalosan *Lánycsók*, *Riggyica* (Bács-m.) *Regőce*, *Bürendorf*ből így lett *Berény* (Ph. K. 6:19), *Drauc*-ból *Daróc* (Ph. K. 6:19), *Schönwies*-ből előbb *Semvív*, majd *Szemvív* (Nyr. 13:347) és *Hötzing*ből *Hátszeg* (Nyr. 13:347). Az ilyen helynévben rejlő népetimológiák közt persze akad mindenféle fajta: van, amelyik csak magyaros hangzású, mint például *Berény*, van, amelyikben a hangsornak már jelentése is van; és pedig vagy egészen jelentéktelen, mint aminő *Szemvív*, vagy olyan, amelyben már bizonyos helyrajzi sajátság jellemezve van, mint *Hátszegben* is.

Hogy a népköltésben is jelentékeny szerepe jut a népetimológiának, azt már láttuk egypár példán. Szójátékokban, talalós kérdésekben, mondókákban szintén otthonos. De a népmesében is szóhoz jut. Ott van például az a bájos kis mese, amely *Krisztusról* és a madarakról szól. Hogy a pittyipalatty azt kiabálja: »itt szalad«, a bibic, hogy: »búvik«, a galamb pedig, hogy »bukorban«, — ebben a hangutánzásban is népetimológiát látunk. Mert hisz mi egyéb a népetimológia, mint egy értelmetlen szónak, vagy hangcsoportnak a maga módja szerint értelmesebbé tétele. És a népmese poézise szárnyán: egy bánatos, édes mese révén lesz a *jávorfából*: *jámbor*-fácska. Ime a népetimológia, mint újkori mítosz, mint a néplélek egy misztikus megnyilvánulásának elősegítője. Kúnos Ignác méltán nevezi a népetimológiát a nyelv tudomány költészetének.

De itt már a népetimológia — épen mert a nép lelkébe, hitének rügóiba enged belepillantani — a nyelvpszichológusnak és a néplélek kutatóinak: az etnografusnak, folkloristának szegődik hecses szolgájává. Mert egy-egy kis példából is sokat olvas ki a látó szem. *Nevetlen*falú történetét ragadom ki a kínálkozó példák közül. Valamikor *Deákfalvának* hitták, amelyet úgy ejtettek: *Diákfalva*. Ebből aztán könnyen lett *Gyákfalva és mert az asszociáció kínálkozott: *Gyakfalva*. De a *gyakni* szó illetlen. Inkább azt mondták tehát azontúl, hogy *Nevetlen* és ez rajta is ragadt (Nyr. 14:102). Bizonyosága a mi népünk sokszor kétségbevonat erkölcsös gondolkodásának.

Setälä a népetimológiákat lidérclángoknak nevezi, amelyek bevilágítják a nép gondolkodásának országútját.

Találóbbr és ajánlóbbr meghatározásával még nem találkozom a néplélek és népnyelv kutatói számára. A népetimológia egész lényege benne van ebben a metaforában. Imbolygása, misztikus fénye és a földhöz kötöttsége. És íme, ezek a bizonytalan és jelentéktelen kis lángok mégis évszázadok lelkébe világítanak bele.

TARTALOM.

	Lap
A népetimológia fogalma	3
A népetimológia helye a nyelvtudományban és fajtái	4
A megokoló népetimológia	8
A népetimológia szülőkai	10
Az analógia a népetimológiában	12
A szó alakulása	13
A népetimológia a népnyelvben	15
1. Szójátékok	15
2. Elferdítések	19
3. Helynévmagyarázatok	22
4. A népetimológia a babonában	24
Átvett népetimológiák	26
A népetimológia régi irodalmunkban	28
A népetimológia a magyarban és más nyelvekben	32
A népetimológia hatásáról	35

TARTALOM

1	Az életrajzi fejezet
2	Az életrajzi fejezet
3	Az életrajzi fejezet
4	Az életrajzi fejezet
5	Az életrajzi fejezet
6	Az életrajzi fejezet
7	Az életrajzi fejezet
8	Az életrajzi fejezet
9	Az életrajzi fejezet
10	Az életrajzi fejezet
11	Az életrajzi fejezet
12	Az életrajzi fejezet
13	Az életrajzi fejezet
14	Az életrajzi fejezet
15	Az életrajzi fejezet
16	Az életrajzi fejezet
17	Az életrajzi fejezet
18	Az életrajzi fejezet
19	Az életrajzi fejezet
20	Az életrajzi fejezet
21	Az életrajzi fejezet
22	Az életrajzi fejezet
23	Az életrajzi fejezet
24	Az életrajzi fejezet
25	Az életrajzi fejezet
26	Az életrajzi fejezet
27	Az életrajzi fejezet
28	Az életrajzi fejezet
29	Az életrajzi fejezet
30	Az életrajzi fejezet
31	Az életrajzi fejezet
32	Az életrajzi fejezet
33	Az életrajzi fejezet
34	Az életrajzi fejezet
35	Az életrajzi fejezet
36	Az életrajzi fejezet
37	Az életrajzi fejezet
38	Az életrajzi fejezet
39	Az életrajzi fejezet
40	Az életrajzi fejezet
41	Az életrajzi fejezet
42	Az életrajzi fejezet
43	Az életrajzi fejezet
44	Az életrajzi fejezet
45	Az életrajzi fejezet
46	Az életrajzi fejezet
47	Az életrajzi fejezet
48	Az életrajzi fejezet
49	Az életrajzi fejezet
50	Az életrajzi fejezet
51	Az életrajzi fejezet
52	Az életrajzi fejezet
53	Az életrajzi fejezet
54	Az életrajzi fejezet
55	Az életrajzi fejezet
56	Az életrajzi fejezet
57	Az életrajzi fejezet
58	Az életrajzi fejezet
59	Az életrajzi fejezet
60	Az életrajzi fejezet
61	Az életrajzi fejezet
62	Az életrajzi fejezet
63	Az életrajzi fejezet
64	Az életrajzi fejezet
65	Az életrajzi fejezet
66	Az életrajzi fejezet
67	Az életrajzi fejezet
68	Az életrajzi fejezet
69	Az életrajzi fejezet
70	Az életrajzi fejezet
71	Az életrajzi fejezet
72	Az életrajzi fejezet
73	Az életrajzi fejezet
74	Az életrajzi fejezet
75	Az életrajzi fejezet
76	Az életrajzi fejezet
77	Az életrajzi fejezet
78	Az életrajzi fejezet
79	Az életrajzi fejezet
80	Az életrajzi fejezet
81	Az életrajzi fejezet
82	Az életrajzi fejezet
83	Az életrajzi fejezet
84	Az életrajzi fejezet
85	Az életrajzi fejezet
86	Az életrajzi fejezet
87	Az életrajzi fejezet
88	Az életrajzi fejezet
89	Az életrajzi fejezet
90	Az életrajzi fejezet
91	Az életrajzi fejezet
92	Az életrajzi fejezet
93	Az életrajzi fejezet
94	Az életrajzi fejezet
95	Az életrajzi fejezet
96	Az életrajzi fejezet
97	Az életrajzi fejezet
98	Az életrajzi fejezet
99	Az életrajzi fejezet
100	Az életrajzi fejezet